

A SZK(b)P PÁRTFŐISKOLÁJÁNAK ANYAGA

Dialektikus és történelmi
materializmus tanfolyam

K. V. MOROZ

A FILOZÓFIAI TUDOMÁNYOK KANDIDÁTUSA

**A FEJLŐDÉS, MINT MENNYISÉGI
VÁLTOZÁSOK ÁTCSAPÁSA
GYÖKERES, MINŐSÉGI
VÁLTOZÁSOKBA**

A SZK(b)P Pártfőiskoláján tartott előadás gyorsírói jegyzete

S Z I K R A

B U D A P E S T 1 9 5 2

Az orosz eredeti címe:

К. В. МОРОЗ

**РАЗВИТИЕ КАК ПЕРЕХОД КОЛИЧЕСТВЕННЫХ
ИЗМЕНЕНИЙ В КОРЕННЫЕ КАЧЕСТВЕННЫЕ
ИЗМЕНЕНИЯ**

МОСКВА 1951

**Fordította
TIBOLDI LÁSZLÓ**

A marxista dialektika az egyedül helyes és a legmélyenszántóbb tanítás a természet, a társadalom és a gondolkodás általános fejlődéstörvényeiről. A marxista dialektika abból indul ki, hogy a természeti és a társadalmi jelenségek egyetemes összefüggése és kölcsönös függése, szakadatlan mozgása, fejlődése és változása — a valóság objektív törvénye. A marxista dialektikus módszer egyúttal azt is megalapozza, hogy a mozgás és a fejlődés úgy megy végbe, mint a réginek az elhalása és az újnak a megszületése, mint folytonos megújulás a természetben és a társadalomban.

A marxista dialektika emellett feltárja a jelenségek régi minőségi állapotából azok új minőségi állapotába való átmenet törvényszerűségeit. Megállapítja, hogy a fejlődés a természet és a társadalom valamennyi jelenségére jellemző belső ellentmondások alapján megy végbe.

Marx és Engels, koruk társadalmi gyakorlatára és tudományára vonatkozó adatok tanulmányozása és általánosítása alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a természetben és a társadalomban a fejlődési folyamat úgy megy végbe, hogy a mennyiségi változások ugrásszerűen gyökeres, minőségi változásokba csapnak át, hogy a dialektika egyik alaptörvénye a mennyiség minőségbe való átmenetének törvénye.

Lenin és Sztálin az új történelmi viszonyok között minden irányban továbbfejlesztették a marxista dialektikát, így Marx és Engels ama tanítását is, hogy a mennyiségi változások gyökeres változásokba, minőségi változásokba csapnak át.

Lenin, a marxista dialektikát továbbfejlesztve és a társadalmi élet jelenségeinek tanulmányozására alkalmazva, bebizonyította, hogy a fejlődés a folytonosság megszakadása, hogy a fejlődés magában foglalja mind a lassú evolúciót, mind pedig a gyors ugrásokat. A természet és a társadalom fejlődésének jellegére vonatkozó kérdés klasszikus lenini megfogalmazása újabb, rendkívül nagy értékekkel gazdagította a marxista filozófia kincsestárát.

Sztálin elvtárs zseniálisan továbbfejlesztve a marxista dialektikus módszert, új, magasabb fokra emeli a fejlődésről, mint a mennyiségi változásoknak gyökeres, minőségi változásokba való átmenetéről szóló marxi-lenini tanítást is. Külön rá kell mutatnunk Sztálin olyan kiváló alkotásaira, mint az „Anarchizmus vagy szocializmus?“, „A dialektikus és a történelmi materializmusról“, „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései“*.

„A dialektikus és a történelmi materializmusról“ című munkájában Sztálin elvtárs — Marx, Engels és Lenin tanításának általánosítása alapján, a tudomány és a forradalmi gyakorlat legújabb adatainak általánosítása alapján — tömören, rendkívül világosan, klasszikus módon kifejti a mennyiségi változások minőségi változásokba való átmenetének törvényét.

Sztálin elvtárs, „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései“ című munkájával zseniálisan továbbfejlesztette a marxista dialektika harmadik alapvonását.

1. A FEJLŐDÉS METAFIZIKUS ÉS DIALEKTIKUS FELFOGÁSA

Lenin „A dialektika kérdéséhez“ című híres töredékben, a fejlődés két egymással ellentétes koncepcióját egybevetve, a következőket írta:

* Ezzel az összefoglaló címmel jelentek meg a Szovjetunióban Sztálin: „Marxizmus és nyelvtudomány“, „A nyelvtudomány néhány kérdéséhez“, „Valasz az elvtársaknak“ című munkái. Magyarul lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései (Marrvita). Szikra 1950. 223—248, 294—300, 332—343. old. — Szerk.

„A fejlődésnek (evolúciónak) két főkonceptiója (vagy két lehetséges konceptiója? vagy a történelemben megfigyelhető két konceptiója?) a következő: a fejlődés mint csökkenés és nagyobbodás, mint ismétlés, és a fejlődés mint ellentétek egysége (az egységnek kettéhasadása egymást kölcsönösen kizáró ellentétekre s ezeknek az ellentéteknek kölcsönös viszonya).

A mozgás első konceptiójánál homályban marad az *ön*-mozgás, annak *mozgató* ereje, annak forrása, annak indító oka (vagy ezt a forrást *kívülrre* viszik át — istenbe, szubjektumba stb.). A második konceptiónál a főfigyelem éppen az *«ön»*-mozgás *forrásának* megismerésére irányul.

Az első konceptió holt, szegényes, száraz. A második — életteljes. *Csakis* a második ad kulcsot minden létezőnek *«önmozgásához»*; csakis ez adja meg a kulcsot az *«ugrásokhoz»*, a folytonosság *«megszakadásához»*, *«az ellentétbe való átcsapáshoz»*, a régi megsemmisüléséhez és az új keletkezéséhez¹.

A metafizikusok nem tagadják a mozgást és a fejlődést a természetben, de a mozgást a testek mechanikai térbeli helyzetváltoztatására vezetik vissza, a fejlődést pedig csak úgy értelmezik, mint a jelenségek mennyiségi változásait, mint az egyszersmindenkorra adott egyazon dolog növekedését vagy csökkenését. A metafizikus konceptió számára a fejlődés csupán fokozatosság, síma evolúció, a folytonosság megszakadása (ugrás) nélkül, a régi minőségi állapotból az újba való átmenet nélkül. A metafizikusok nem ismerik el, hogy az ellentétek harca a fejlődés forrása.

A metafizikai felfogás eltorzítja a világ valóságos, objektív fejlődését; a valóság egész gazdag tartalmát a fejlődés egyoldalú értelmezésével helyettesíti, amelyben minden egyszerű növekedésre vagy csökkenésre, tisztán mennyiségi változásokra redukálódik.

¹ Lenin. Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 271. old.

A fejlődés metafizikai felfogása a XVII—XVIII. században alakult ki, noha elemei már az ókori Görögországban is megvoltak. Így Démokritosz, az ógörög materialista filozófus azt tartotta, hogy a természetben minden dolog és jelenség minőségi meghatározottsággal nem rendelkező egynemű és rendkívül apró részecskék, az atomok egybekapcsolódása. Démokritosz szerint az atomok csak mennyiségileg — alak, elrendeződés és helyzet (elfordulás) tekintetében különböznek egymástól. A bonyolult testek kialakulása — tanítja Démokritosz — nem egyéb, mint ezen egynemű anyagi részecskék összekapcsolódása, egyesülése, a bonyolult testek felbomlása pedig ugyanezen rendkívül apró részecskék széthullása, elkülönülése. Az atomok — állította Démokritosz — a legkülönbözőbb apró testek, melyeknek nincsen minőségük, az űr pedig az a hely, amelyben mindezek a testek — öröktől fogva fel- és lefelé szállva — vagy valamilyen módon összekapcsolódnak, vagy egymásba ütköznek és visszapattannak egymásról, szétválnak, majd újból ilyen kapcsolatokba lépnek egymással és így hozzák létre az összes bonyolult testeket és azok állapotát.

Amellett, hogy Démokritosz zseniálisan előre látta azt a természettudomány által később kísérletileg igazolt tényt, hogy az anyag atomokból áll, filozófiai nézeteiben teljesen nyilvánvalóak a metafizika elemei.

Az anyagnak, mint valamely minőség nélküli, egynemű tömegnek metafizikai felfogása — mutat rá Engels — a XIX. században tett legújabb természettudományos felfedezésekig fennállott.

A XVIII. század materialista filozófusai, valamint természettudósai is azt tartották, hogy az atomok, amelyekből az anyag áll, a legegyszerűbb és egyúttal az anyag valamennyi formája számára egynemű, rendkívül apró testek. A természetbúvárok ennél fogva csak abban látták feladatukat, hogy „... az egységes anyagot mint ilyent felkutassák, a minőségi különb-

ségeket azonos legkisebb részek összetételének pusztán mennyiségi különbözőségeire redukálják...''² — írta Engels.

Ilyképpen a metafizika a fejlődést tisztán mennyiségi változásnak, egyszerű növekedési folyamatnak, ugyanazon dolog nagyobbodásának vagy csökkenésének tekinti. A jelenségek egész minőségi sokfélesége a metafizika számára semmi egyebet nem jelent, mint az egynemű, egyszersmindenkorra adott részecskék különböző kombinációját.

A biológiában a metafizikai szempont a legnyilvánvalóbb módon a preformizmus elméletében jelentkezett, amely szerint a csírasejt tartalmazza a kész mikroszkópikus szervezetet — a majd kialakuló élőlény prototípusát. Természetes tehát, hogy a szervezet fejlődése ezen elmélet szempontjából csupán mennyiségi gyarapodás, vagyis a csírában már bennerejlő alkotórészek, a csírában már meglévő egész szervezet egyszerű növekedése.

A metafizikai fejlődésfelfogás egyik képviselője Robinet francia filozófus volt (1735—1820). Szerinte az anyagi világ valamennyi tárgya és jelensége egy és ugyanazon sajátsággal — szerves jelleggel (életképességgel) — bír; a jelenségek és a tárgyak különbözőségét pedig éppen ennek növekedése, vagy csökkenése határozza meg. A kő, a tölgy, a ló és más jelenségek kialakulása, Robinet véleménye szerint, tisztán mennyiségi folyamat, amelyben minden kizárólag a szám, az arány, a sorrend és az összes jelenségekre nézve azonos életelv — a szerves jelleg — kombinációjától függ.

A kő, a tölgy, a ló — írta „A természetről” című művében — nem emberek, azonban úgy tekinthetők, mint az ember többé-kevésbé durva típusai. A kőben és a növényben ugyanazok, az élet számára leglénye-

² Engels. A természet dialektikája. Szikra 1950. 106. old.

gesebb principiumok találhatók meg, mint az emberi szervezetben; minden különbség ezen jegyek kombinációján, a szervek számán, arányán, sorrendjén és formáján alapul.

A növény, Robinet szerint, lényegében ugyancsak állat, azonban ez utóbbihoz viszonyítva a fejlődés alacsonyabb fokán áll; az ásvány — szintén állat, azonban még alacsonyabbrendű szervezete van. A felnőtt ember — kifejlett magzat, mivel a felnőtt emberben semmi olyan nincs, amely a magzatban ne lenne meg. Az állatok és a növények, az állatok és az ásványok, a felnőtt ember és a magzat közötti különbségek csupán a bennük levő szerves jelleg, életképesség nagyságától függő mennyiségi különbségek.

A fejlődést, mint egyszerű mennyiségi növekedést értelmező metafizikai felfogásnak megvannak a maga osztálygyökerei, ezt a felfogást azonban természetesen meghatározta az akkori idők tudományának fejlettségi színvonala is. Első helyen akkor a földi és égi testek mechanikája, valamint a matematika állt. A fizika, kémia, biológia és a többi tudomány kezdetleges állapotban volt. Az olyan tudományok képviselőinek, mint a mechanika, a matematika, az a sajátossága, hogy a természeti jelenségek tanulmányozásakor elvonatkoztatnak azok minőségi meghatározottságától és a jelenségeket csak mennyiségi sajátságok és viszonylatok oldaláról vizsgálják. A dialektika ismeretének hiányában ez a körülmény lehetett és volt is az egyik oka annak, hogy akkor mindenfajta változást a testek térbeli helyzetváltoztatásával igyekeztek megmagyarázni és a természetben megfigyelt valamennyi minőségi különbséget mennyiségi különbségekre vezették vissza.

A természettudományos felfedezések, mutat rá Engels, különösen a XIX. század felfedezései — a szerves sejt, az energia átalakulásának törvénye, valamint Darwin tanítása a szerves természet evolúciójáról — gyökeresen megváltoztatták a környező világról

alkotott nézeteket. A legújabb természettudomány bebizonyította, hogy az anyag különböző formái nem egyneműek, nem azonosak egymással, hogy minőségi különbségek állanak fenn közöttük, hogy a fejlődést nem lehet csupán mennyiségi változásokra visszavezetni, hogy a fejlődés a valóság tárgyainak és jelenségeinek egyúttal gyökeres minőségi változásait is jelenti. A fejlődés metafizikai felfogásától idegen volt az a nézet, hogy a mennyiség és a minőség között kölcsönhatás áll fenn, kölcsönösen átmennek egymásba, hogy az anyag nemcsak folytonos, hanem diszkrét is, és hogy a fejlődés úgy megy végbe, mint a folytonosság megszakadása. „Az új atomisztika — írta Engels — abban különbözik minden előbbtől, hogy (kivéve a számarakat) nem állítja azt, hogy az anyag *csupán* különvált, hanem azt, hogy a különböző fokok (éter-atomok, vegyi atomok, tömegek, égitestek) különvált részei különböző *csomópontok*, amelyek az egyetemes anyag különböző *minőségi* létformáit feltételezik — egészen addig a formáig, ahol nincs nehézségi erő s csak taszítás van”³.

Napjainkban a fejlődés metafizikai felfogását a biológia területén a weismannisták-morganisták védelmezik. Állításaik szerint mindenfajta szervezet életének alapját egy bizonyos változatlan, génnek nevezett anyag képezi. A gén határozza meg a szervezet természetét, az az örökletesség egyetlen feltétele, a növények és az állatok fejlődésének egyetlen feltétele. A weismannisták-morganisták tagadják a külső környezet szerepét a szerves természet fejlődésében, kizárják azt a lehetőséget, hogy a szerzett tulajdonságok a következő nemzedékeknek átadhatók. Véleményük szerint az új állati és növényi formák csupán az egyszerűsزمindenkorra adott, változatlan csírasejtek — a gének — kombinációját vagy átrendezését jelentik.

³ Engels. Dialektik der Natur. Dietz Verlag Berlin 1952. 312. old.

Mind a természetes, mind a mesterséges kiválasztási folyamat, mondja Morgan, legfeljebb csak abban a mértékben képes előidézni változásokat, amilyen mértékben ki tudja váltani a már meglevő gének átrendezését, változásait.

A morganisták az élőlények valamennyi újabb nemzedékét az előző nemzedékek egyszerű megismétlődésének tekintik, az élő szervezet fejlődését pedig a csírában meglevő kész struktúra egyszerű megnövekedésének. A fejlődésnek, mint az új keletkezésének és a régi elhalásának eszméje számukra idegen.

„Az öröklődés mindeme elméletei — mondja Liszenko akadémikus — egy és ugyanazon helytelen tétel alapján épülnek fel, bár különbözőképpen magyarázzák azt. Ez a tétel oda vezet, hogy a szervezetek fejlődése egyszerű növekedés vagy kisebbedés, hogy a szervezetekben az új tulajdonságok *csak megnyilvánulni* tudnak, de *nem tudnak kialakulni*, a régiből keletkezni. Hiszen a biológiai tudományban sokan mostanáig állítják, hogy a szervezetben sejtek csak sejtekből, kromoszómák csak ugyanolyan kromoszómákból keletkezhetnek stb. Mindenki tudja viszont, hogy a szervezetben valamennyi szerv tőle teljesen különböző kiinduló szervből fejlődik, például a szem egyáltalán nem szemekből, vagy a levél nem levelekből stb. fejlődik. Miért kell, hogy a kromoszómák számára saját, különleges, a szervezetek fejlődése általános törvényszerűségeivel nem azonos törvények létezzenek?”⁴.

A weismannizmus-morganizmus a XVII—XVIII. század preformista eszméit újítja fel. A weismannizmus-morganizmus körmönfont idealista és metafizikai fejlődéselmélet, amely az imperialista reakció szolgálatában áll. A weismannisták-morganisták, amikor az

⁴ Liszenko. Agrobiológia. Mezőgazdasági kiadó 1950. 329. old.

öröklődési anyag — a gén — változatlanságát állítják, a faji egyenlőtlenséget hirdetik és „tudományos indokokkal” támasztják alá az imperialisták által alkalmazott erőszakot, elnyomást, s az „alacsonyabbrendű” népek tömeges pusztítását.

A weismannizmus-morganizmus eszméi ellentétben állanak a tudomány és a gyakorlat adataival, melyek azt bizonyítják, hogy a külső környezetük feltételeivel elválaszthatatlan kapcsolatban álló élőlények fejlődési folyamatában a környezeti feltételek megváltozásának hatására minőségileg új jegyek, minőségileg új formák jelentkeznek. Maga a szerves természet az anyag új minőségi állapota, mely nemcsak a fizikai és kémiai törvényeknek, hanem az élet törvényeinek, a biológiai törvényeknek is alá van vetve. Engels a szerves természet metafizikái, vulgáris materialista felfogása ellen síkraszállva, a következőket írta: „A fehérje létének feltételei végtelenül bonyolultabbak, mint bármely más ismert szénvegyületéi, mert nemcsak fizikai és vegyi tulajdonságok, hanem táplálkozási és légzési funkciók is fellépnek...”⁵

Lenin, a metafizikai fejlődéstudomány elleni harca során rámutatott arra, hogy a XX. században mindenki elfogadta a fejlődés elvét, de úgy fogadták el, hogy elfojtották és elsekélyesítették az igazságot. „Ha minden fejlődik — mondotta Lenin —, ez azt jelenti, hogy minden egymásba megy át, mert a fejlődés tudvalevően nem egyszerű, általános és örökös növekedés, gyarapodás (illetve csökkenés) stb. — De ha ez így van, akkor ... pontosabban kell érteni az evolúciót, mint mindennek a keletkezését és megsemmisülését, mint kölcsönös átmenetet”⁶.

A micsurini biológia, mely a marxista-leninista világnézet természettudományos alapjának egyik legfontosabb alkotórésze, úgy tekinti az élő természet

⁵ Engels. *Dialektik der Natur*. 320. old.

⁶ Lenin. *Filozófiai füzetek*. 239. old. (oroszul).

fejlődését, mint a mennyiségi változások gyökeres minőségi változásokba való átmenetét, mint új jegyek és formák létrejöttét és a régiek megsemmisülését. Liszenko⁷ akadémikusnak „A biológiai tudomány állásáról” című, a párt Központi Bizottsága által jóváhagyott értekezése rendkívül gazdag anyagot ad a szerves természet fejlődéstörvényeinek megértéséhez és azok gyakorlati felhasználásához.

Amikor Marx és Engels megalkották a tudományos materialista dialektikát, szembeállították azt a metafizikus fejlődéelmélettel. Bebizonyították, hogy a fejlődésnek, mint egyszerű mennyiségi gyarapodásnak metafizikus koncepciója tudományosan tarthatatlan, és igazolták azt, hogy a fejlődés a mennyiségi változásoknak gyökeres, minőségi változásokba való átmenete.

Marx és Engels egyúttal élesen bírálták Hegel idealista dialektikáját, így azt a tanítását is, amely a mennyiségnek minőségbe való átmenetével foglalkozik.

Míg Marx és Engels álláspontja szerint a mennyiségi változásoknak gyökeres, minőségi változásokba való átmenete az anyagi világ egyik alapvető fejlődéstörvénye, addig Hegelnél a mennyiségi változásoknak minőségi változásokba való átmenete nem mint a természet fejlődéstörvénye, hanem mint az abszolút eszme fejlődésének foka szerepel. Hegel idealista módon tárgyalta a dialektika valamennyi törvényét, így azt a törvényt is, amely a mennyiségnek minőségbe való átcsapására vonatkozik.

Hegel, amikor a mennyiségről, a minőségről, a mértékről vagy az egyik minőségi állapotból egy másik minőségi állapotba való átmenetről beszél, sohasem az anyagi valóság tárgyainak és jelenségeinek viszonyát és fejlődését tartja szem előtt, hanem a minőséget, mennyiséget és mértéket önmagában véve, mint általa abszolutizált absztrakt, logikai fogalmakat.

A fejlődés kérdésének dialektikus és metafizikus feltevése közötti alapvető különbséget, a mennyiségi változások minőségi változásokba való átmenetének marxista-leninista értelmezését Sztálin elvtárs klasszikusan kifejtette „A dialektikus és a történelmi materializmusról” című munkájában.

„A dialektika, ellentétben a metafizikával — írja Sztálin —, a fejlődés folyamatát nem egyszerű növekedési folyamatnak tekinti, ahol a mennyiségi változások nem vezetnek minőségi változásokra — hanem olyan fejlődésnek, amely jelentéktelen és rejtett mennyiségi változásokból nyílt változásokba, gyökeres változásokba, minőségi változásokba megy át, ahol a minőségi változások nem fokozatosan következnek be, hanem gyorsan, hirtelen, egyik állapotból a másik állapotba való ugrásszerű átmenettel, és nem véletlenül következnek be, hanem törvényszerűen, észre sem vehető és fokozatos mennyiségi változások felhalmozódásának eredményeként”⁷.

A természet tárgyai és jelenségei a minőségi és mennyiségi meghatározottság egységét jelentik, a mennyiségi változásoknak gyökeres, minőségi változásokba való átmenete pedig a fejlődés törvénye.

2. MINŐSÉG ÉS MENNYISÉG. MÉRTÉK

A metafizikus módszer, mely a természetben minden fejlődést csupán mennyiségi változásokra vezet vissza, elkerülhetetlenül arra a következtetésre jut, hogy a világban minden egyforma, hogy a tárgyak és a jelenségek között nincs minőségi különbség.

A metafizikával ellentétben, a dialektika nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is vizsgálja a tárgyakat. Amikor az ember a külső, anyagi világot észleli és tükrözi, a természet minőségi sokoldalúságát

⁷ Sztálin. A leninizmus kérdései. Szikra 1952. 671. old.

figyeli meg. Az ember színt, hangot, illatot, alakot stb. csak azért különböztet meg, mert ezek a különbségek magukat a tárgyakat és jelenségeket jellemzik. Ugyan-így áll a dolog a társadalmi életben is. Az egyik társadalmi-gazdasági alakulat abban különbözik a másiktól, hogy mindegyiknek kizárólag reá jellegzetes minőségi meghatározottsága van. Ilyképpen valamennyi tárgy és jelenség meghatározott minőségi állapotot, meghatározott minőséget jelent.

Mi tartozik a minőség fogalmába?

A minőség — a tárgy, vagy a jelenség alapvető tulajdonsága, lényege.

Lenin mondotta, hogy a tárgy vagy a jelenség fogalmát meghatározni annyit jelent, mint megtalálni azt a sajátosat, amely a többi tárgytól vagy jelenségtől elválasztja, amely belső lényegét fejezi ki. Így például a szocializmusról, mint a társadalmi élet meghatározott formájáról szólva, azt a lényegét alkotó sajátosat emeljük ki, amely a szocialista társadalom jellegét tárja fel és ezáltal a szocializmust a többi társadalmi formától megkülönbözteti.

„A szocialista rendben, amely egyelőre csak a Szovjetunióban valósult meg — írja Sztálin elvtárs —, a termelési viszonyok alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona. Itt már nincsenek sem kizsákmányolók, sem kizsákmányoltak. Az előállított termékeket a végzett munkának megfelelően osztják el, aszerint az elv szerint, hogy «aki nem dolgozik, ne is egyék». Az emberek egymáshoz való viszonyát a termelés folyamatában itt úgy jellemezhetjük, mint a kizsákmányolástól mentes dolgozók elvtársi együttműködésének és kölcsönös szocialista segítségének viszonyát. Itt a termelési viszonyok teljes összhangban vannak a termelőerők állapotával, mert a termelési folyamat társadalmi jellegét alátámasztja a termelési eszközök társadalmi tulajdona.

Ezért a Szovjetunióban a szocialista termelés

nem ismeri az időszakonként visszatérő túltermelési válságokat és az azokkal kapcsolatos visszasságokat.

Ezért a termelőerők itt gyorsított ütemben fejlődnek, mivel a velük összhangban lévő termelési viszonyok szabad teret engednek fejlődésüknek''⁸.

Következésképpen a szocialista társadalom olyan ismérvei, mint a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a teljes összhang a termelőerők jellege és a termelési viszonyok — a kizsákmányolástól megszabadult dolgozók elvtársi együttműködésének és kölcsönös szocialista segítségének viszonyai — között, az, hogy nincs kizsákmányolás és egyenlőtlenség, továbbá a munka szerinti elosztás elve — mindez a szocialista társadalom alapvető különbségét mutatja ama társadalmakkal szemben, melyek a termelési eszközök magántulajdonán, a kizsákmányoláson és az egyenlőtlenségen alapulnak.

Az egyes tárgyak és jelenségek minősége akkor tárul fel, amikor azokat más tárgyak és jelenségek minőségével összehasonlítjuk. A minőség jelzi azokat a határokat, melyek az anyagi valóság egyes jelenségeit a többitől elválasztják. Így például a szocializmus lényegbeli ismérveiről adott fenti sztálini meghatározás a szocialista társadalomnak a rabszolgatartó, a feudális és a kapitalista társadalommal szemben fennálló elvileg más minőségi meghatározottságára mutat rá.

A minőség kifejezi a tárgy vagy a jelenség lényegét, alapvető tartalmát és ezért a minőség megváltozása a tárgynak, vagy jelenségnek gyökeres megváltozását vonja maga után.

A kapitalizmus például nem állhat fenn olyan alapvető tulajdonságai nélkül, mint a termelési eszközök kapitalista tulajdona, a bér munkások, az érték-

⁸ Sztálin. A leninizmus kérdései. 694—695. old.

többször termelése, a termelés anarchiája és a gazdasági válságok, a termelőerők társadalmi jellege és a termelési viszonyok közötti, a munka és a tőke közötti kibékíthetetlen ellentmondás.

Élő szervezetek nem létezhetnek olyan lényeges tulajdonságok nélkül, mint a megfelelő anyagok elvonása a környezetből és azok asszimilálása, a táplálkozás és a kiválasztás, az ingerlékenység, az összehúzóds, a növekedési képesség, a belső mozgás.

A jelenségek és a tárgyak minőségi különbségeiről szólva szem előtt kell tartanunk, hogy ezek a különbségek nem abszolútak. „Az a felismerés — írta Engels —, hogy ezek az ellentétek és különbségek előfordulnak ugyan a természetben, de csak relatív érvénnyel... — ez a felismerés képezi a természet dialektikus felfogásának a magvát”⁹.

Engels ezt a tételt a biológia területéről vett adatokkal szemlélteti. Ha, mondja, a gerinceseket és gerincteleneket, a halakat és kételtűeket, a madarakat és a csúszómászókat vesszük, úgy kétségtelenül van közöttük különbség. A gerinceseket szervezetük felépítése és számos más tulajdonságuk megkülönbözteti a gerinctelenektől. A madarak sem azonosak a csúszómászókkal. Ugyanakkor abszolút éles határvonalat sem vonhatunk, mivel a különbségeken kívül hasonlóság is van közöttük.

A minőség, kifejezve a tárgyak és jelenségek lényegét, elválaszthatatlanul egybekapcsolódik a mozgások egész sorozata kölcsönös kapcsolatainak és kölcsönös függőségeinek meghatározott állandó összességével. Engels azt mondja, hogy a tárgy — mozgásban levő anyag, magának az anyagnak a különböző formái és fajtái pedig csakis a mozgáson keresztül ismerhetők meg. „A mozgás nemcsak helyváltoztatás,

⁹ Engels. Anti-Duhring. Szikra 1950. 15. old.

a mechanikán túlmenő területeken minőségváltoztatás is¹⁰.

A természeti jelenségeknek a tudományban általánosan elfogadott felosztása fizikai, kémiai jelenségekre és szerves életre, az anyagi világ három rendkívül jelentős minőségi különbségére, az anyag mozgásának három, minőségileg különböző formájára utal. A minőség elválaszthatatlansága a mozgástól, feltételezettsége egyéb jelenségektől és folyamatoktól, szembeötlően megmutatkozik mind a szervetlen, mind a szerves természet újabb képződményeiben. Így, a jelenkori pala, mutat rá Engels, alapvetően különbözik az iszaptól, amelyből képződik; a kréta — az egymással össze nem függő mikroszkópikus kagylóktól, amelyekből áll; a homokkő — a laza tengeri homoktól, amely viszont a rendkívül aprószemcséjű gránitból keletkezett.

Az anyag mozgásformáinak sokfélesége megteremti az előfeltételeit a minőségi meghatározottság formái sokféleségének is. A szerves világ mint az anyag mozgásformája, gazdagabb a fizikai, vagy a kémiai formáknál, mivel más mozgásformákat (mechanikai, fizikai, kémiai) is magában foglal. A magasabbrendű állatnak olyan szervei és testrészei vannak, melyek nincsenek meg az egysejtű szervezetben (idegszövet, agyvelő, csontok stb.).

A minőség a tárgyak és a jelenségek objektív tulajdonsága. A metafizikai és az idealista filozófiai rendszerekkel ellentétben — amelyek csupán az embertől, annak érzeteitől függő szubjektív kategóriának tekintik a minőséget — a dialektikus materializmus ugyanolyan objektív valóságnak tekinti a minőségeit, mint amilyen objektív és valóságos a mozgó anyag, amely a minőséget előidézi. „Az «elektromosság» szót — írta Engels — ugyanolyan jogosan használom az

¹⁰ Engels. A természet dialektikája. 104. old.

elektromos mozgás értelmében, ahogy a «hő» általános megjelölését is annak a mozgásformának kifejezésére használják, amely érzékeink számára mint hő jelentkezik¹¹.

Az embert a külvilággal közvetlenül az érzékelés kapcsolja össze. Az érzékelés a „tudat közvetlen kapcsolata a külső világgal“, „a külső inger energiájának átalakulása tudati tényé“ (Lenin). Amikor a tárgyak vagy jelenségek színéről, hőfokáról, szilárdságáról és különböző egyéb tulajdonságáról beszélünk, az érzetek segítségével csupán kifejezzük a tárgyakat vagy jelenségeket jellemző minőségi meghatározottságukat. Az érzet az objektív tárgyak szubjektív képmása, az érzetben az észlelt tárgyak minősége tárul fel. Abból a tényből azonban, hogy a tárgyak minősége az érzetekben tárul fel, az idealista filozófusok azt a következtetést vonták és vonják le, hogy a minőségek vagy részeik nem egyebek szubjektív érzeteinknél. Így Locke angol filozófus, a tulajdonságokat elsődleges és másodlagos tulajdonságokra osztotta fel. A színt, a hangot, az ízt Locke a tárgyak másodlagos, szubjektív tulajdonságának tekintette, amelyek csak annyiban léteznek, amennyiben az ember létezik, mivel — állította Locke —, csupán emberi érzetek. Vagyis Locke idealista módon tárgyalta a tulajdonságokat, és csak az olyan tulajdonságok sorát, mint a kiterjedés, alak, áthatolhatatlanság, mozgás, nyugalom, tekintette elsődleges, objektív, a tárgyaktól el nem választható tulajdonságoknak. Locke tétele, mely szerint a másodlagos tulajdonságok szubjektív jellegűek, idealista tétel; azt igyekszik ez bebizonyítani, hogy az anyagi világ tulajdonságai az ember tudatától függőek.

A minőség legszélsőségesebben szubjektív felfogásával a szubjektív idealista irányzat olyan képviselőinél találkozunk, mint Berkeley, Hume, Mach,

¹¹ Engels. Dialektik der Natur. 123. old.

Avenarius és az orosz machisták. Amikor az anyagi világ tárgyait és jelenségeit az érzetekre, az érzetek kombinációjára vagy komplexumára vezették vissza, az emberi tudat sajátosságának tekintették a tárgyak, a jelenségek tulajdonságait is. A mai angol-amerikai imperializmus ideológusai, a különböző európai és amerikai szubjektív idealista irányzatok képviselői szintén tagadják a tulajdonságok objektív jellegét.

Az idealistákkal ellentétben, a dialektikus materializmus abból indul ki, hogy a minőségek minden fajtája és formája objektív jellegű és azok elválaszthatatlanok a tudatunk által visszatükrözött reális világ tárgyaitól és jelenségeitől.

A minőség nem olyasvalami, ami önállóan, a tárgytól és jelenségektől függetlenül létezik, „... nincsenek minőségek — írta Engels —, hanem csak minőségekkel, és pedig végtelenül sok minőséggel bíró dolgok. Két különböző dolognál bizonyos minőségek (legalább a testiség tulajdonságai) közösek, mások fokozatilag különbözők, ismét mások az egyikben teljesen hiányozhatnak”¹².

A tárgyak és jelenségek minősége azok tulajdonságain keresztül nyilvánul meg. A tulajdonság pedig nem egyéb, mint a minőség kifejezése más tárgyakkal való viszonylatában.

A világban fennálló kapcsolatok és közvetítések sokfélesége megteremti az előfeltételeit a minőségi meghatározottság konkrét megnyilvánulási formái sokféleségének. A földről beszélünk, mint bolygóról, beszélünk az általa végzett kétfajta mozgásról, felületének jellegéről stb. A többi tárgyra és jelenségre is ugyanez vonatkozik. A tárgy vagy jelenség egy-egy vonatkozásának vagy mozzanatának konkrét kifejezését nevezzük tulajdonságnak.

A minőség a tulajdonságokon keresztül tárul fel,

¹² Engels. A természet dialektikája. 108. old.

a tulajdonságok összessége pedig a tárgy vagy a jelenség adott minőségi meghatározottságát adja. Ebben a tekintetben szerves egység áll fenn közöttük. Mindazonáltal a minőség és a tulajdonság nem azonosak. A minőség a dolog lényege, teljes sajátossága, míg a tulajdonság a dolog lényegét csak egyik vonatkozásában tárja fel.

Nem minden tulajdonság fejezi ki egyforma mértékben a tárgyak és a jelenségek minőségi meghatározottságát. Egyes tulajdonságok a tárgyak és jelenségek lényegesebb, mások pedig a kevésbé lényeges oldalait érintik. Így a termelés anarchiája, az időszakonként visszatérő túltermelési válságok, a néptömegek elnyomorodása és számos egyéb hasonló mozzanat a kapitalizmus lényegbeli ismérvei. Példa: a kapitalizmus időszakonként visszatérő túltermelési válságai — a kapitalista termelési mód egyik lényeges és jellegzetes ismérve — csakis magának a kapitalizmusnak eltűnésével együtt tűnhetnek el, míg a válságok tartalmának vagy a válságok közti periódusoknak megváltozása nem érinti a kapitalizmus lényegét.

Ha a tárgy vagy a jelenség valamelyik nem lényegbevágó tulajdonságát, sőt e tulajdonságok egész sorát elveszíti, vagy ilyenekre szert tesz, a tárgy vagy a jelenség minősége nem változik meg. A növény, amely télire olyan tulajdonságait veszti el, mint a virágzás és a gyümölcstermés, továbbra is növény marad. Az ember, aki elveszti látását, vagy hallását, ember marad. Ha az állat újabb feltételes reflexre tesz szert — mint például a kutya nyálkiválasztása a táplálkozással összefüggő csengetés hangjára — ezen újabb feltételes reflexszel együtt is állat marad.

Így nyilvánul meg a tárgyak és a jelenségek sajátos minőségi meghatározottsága.

Mi a mennyiség?

Elsősorban nem szabad a tárgyak mennyiségi meghatározottságát egyvalamely formára, például számra

vagy nagyságra korlátozni. A mennyiségi meghatározottság ugyanolyan sokféle, mint a minőségi, mivel a mozgásban levő anyag formáinak sokféleségét mindegyik mennyiségi meghatározottság különböző vonatkozásban fejezi ki. Az egyik esetben a mennyiség mint szám jelenik meg és azt mondjuk: tíz vagy húsz fokos hő, száz vagy ezer gép. A másik esetben a mennyiség az összehasonlítás fokát jelenti, ilyenkor a munka magasabb termelékenységéről, a repülőgép vagy a madár sebesebb repüléséről beszélünk. Megint másik esetben a mennyiség térbeli viszonyokat jelent és térfogatról, magasságról, hosszúságról, szélességről szólnak. A mennyiség számos más vonatkozásra is utal. Például, mennél tovább halad a kapitalizmus fejlődése, annál jobban fokozódik a munkásosztály relatív és abszolút elnyomódása, vagy minél alacsonyabb az önköltség vállalatainknál, annál több lehetősége nyílik az országnak a termelés bővítésére.

A mennyiség ilyképpen sokféle formában: számban, nagyságban, ütemben, fokozatban, térfogatban stb. jelenik meg.

Minden tárgynak vagy jelenségnek megvan a csak rá jellemző mennyiségi meghatározottsága. A vízmolekula két hidrogénatomból és egy oxigénatomból áll, folyékony állapotát pedig a 0-tól 100 Celsius fokig terjedő hőmérséklet határozza meg.

„Itt van mindjárt az oxigén: ha három atom egyesül egy molekulává a szokásos kettő helyett, keletkezik az ózon, egy szagában és hatásában a közönséges oxigéntől nagyon határozottan különböző test”¹³.

A bonyolultabb jelenségeknél a mennyiségi meghatározottság gazdagabb formáival találkozunk. A négy lábú állatra és az egysejtű élőlényre vonatkozóan természetesen különböző mennyiségi meghatározás adható. A négy lábú állatot a legkülönbözőbb

¹³ Engels. A természet dialektikája. 29. old.

módon lehet mennyiségileg meghatározni: a lábak, fülek, szemek számával, a szív, a tüdő és egyéb szervek nagyságával stb., míg az egysejtű lénynél a mennyiség szűkebb kifejezési formákra szorítkozik.

A mennyiség, miként a minőség is, objektív jellegű, s szintén elválaszthatatlan magától a tárgytól, vagy a jelenségtől. Nem letezik mennyiség általában; hanem tárgyak vannak, melyeket különböző mennyiségi mutatók jellemeznek. A szám és az alak fogalmait sehonnan máshonnan nem vettük, mondja Engels, mint a valóságos világból. Mielőtt az emberben a szám és az alak fogalma kialakult volna, meghatározott alakkal és meghatározott számszerű kifejezéssel bíró dolgoknak kellett létezniök.

Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus” című munkájában két szín példáján mutatja be, hogy a mennyiség objektív jellegű. A két szín közötti különbség az éterrezgések sebességén alapszik. „A vörös fény érzete az éternek másodpercenként körülbelül 450 trilliónyi sebességű rezgését tükrözi vissza. A kék szín az éternek másodpercenként körülbelül 620 trilliónyi sebességű rezgését tükrözi vissza. Az éter rezgései a mi fényérzetunktől függetlenül léteznek. Fényérzeteink az emberi látószervre gyakorolt hatásuktól függnék. Érzeteink objektív valóságot tükröznek vissza, vagyis azt, ami az emberiségtől és az emberi érzettől függetlenül létezik”¹⁴.

A mennyiséget nem szabad úgy tekintenünk, hogy az a tárgyakhoz vagy a jelenségekhez viszonyítva kívülálló valami; a mennyiség, miként a minőség is, a tárgyak vagy a jelenségek lényeges oldalát fejezi ki. A szocializmus ellentéte a kapitalizmussal nemcsak a termelési viszonyok alapvető különbségében rejlik, hanem a termelőerők fejlettségi színvonalában,

¹⁴ Lenin. Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra 1949. 309. old.

a dolgozók életszínvonalának állandó növekedésében, a lakosság számának gyarapodásában stb. is. A jég és a víz nemcsak fizikai állapot, hanem hőmérséklet tekintetében is különbözik egymástól. Bizonyos mennyiségi változások — ha ezek pontosan meghatározott viszonylatban mennek végbe — még nem érintik a tárgy minőségét. Így, ha 1° -ról 99° -ra fokozzuk a víz hőmérsékletét, a víz lényeges ismérvei nem változnak meg. Ugyanígy, akár egy kapitalista vállalatot, akár tizet veszünk — csak kapitalista vállalatok maradnak.

Ezek a tárgyak és a jelenségek mennyiségi meghatározottságának általános vonásai.

Térjünk át arra a kérdésre, milyen kapcsolatok, kölcsönös viszonyok állnak fenn a tárgyak és jelenségek minősége és mennyisége között.

A minőség és mennyiség egységet alkot, egymástól elválaszthatatlan. A minőségi és mennyiségi meghatározottságnak ez a szerves egysége alkotja az adott tárgy vagy jelenség mértékét.

A mérték: a tárgy minősége, a tárgy sajátos mennyiségi meghatározottságával együtt. A mérték fejezi ki azokat a határokat, amelyeken belül a mennyiségi változások nem idéznek elő minőségi változásokat, amelyeken belül a tárgyak és a jelenségek minőségileg ugyanazok maradnak. Így a jég számára a 0° Celsius fokon aluli hőmérséklet a mérték, a víz folyékony halmazállapotára a $0-100^{\circ}$ fok, a forralás útján való gőzképződésre pedig a 100° fokon felüli hőmérséklet. A szervesetlen test, ha egyre kisebb részecskékre osztjuk, nem mutat nyomban minőségi változást. Ha azonban a molekuláig visszük az adott anyag részecskékre osztási folyamatát, úgy további felbontása már más minőségbe, más mértékbe való átmenettel jár együtt. Az összetett anyag — például a víz — molekulái helyett hidrogén- és oxigénatomok képződnek.

A növények Liszenko akadémikus által felfedezett jarovizációs szakaszának mértéke: meghatározott időmennyiségen át a növényre ható meghatározott hőmérséklet. Így a „Novokrimka” nevű őszibúza, egyéb szükséges feltételek (talajnedvesség stb.) mellett, a jarovizációs szakaszon való áthaladáshoz 35 napon át 0 fokos hőmérsékletet igényel.

A mérték a mozgó anyag egyes állapotait, egyes fajtáit fejezi ki. A fejlődésben eleinte mennyiségi változás megy végbe, majd megtörténik az új minőségi állapotba való átmenet. A mennyiség minőségbe való átmenetének, az egyik mértékből a másikba való átmenetnek momentumait csomópontoknak, vagy az egyik állapotból a másikba való átmeneti pontoknak nevezzük, az egyik mértékből a másikba való átmenet egész útját pedig csomósvonalnak.

Engels a természet fejlődésében olyan csomópontokra, fordulópontokra utal, mint az égitestek mechanikájáról az egyes égitesteken lévő kisebb tömegek mechanikájára való átmenet, mint a tömegek mechanikájáról a hőt, fényt, villamosságot, mágnesességet magában foglaló molekulák mechanikájára való átmenet, mint az átmenet a molekulák fizikájáról az atomok fizikájára (kémiaira), a közönséges kémiai hatásról a fehérje kémizmusára (az életre).

Az emberi társadalom fejlődése szintén a mennyiségnek minőségbe való átmenete útján, az egyik mértékből a másikba való átmenet útján megy végbe. Az ősközösség például a rabszolgatartó társadalomnak, a rabszolgatartó társadalom a hűbéri társadalomnak, a hűbéri társadalom a tőkés társadalomnak engedte át a helyét, az utóbbit pedig a szocialista rend váltja fel.

A mérték csomósvonala a régi minőségi állapot és az új minőségi állapot közötti kölcsönös összefüggést, az adott tárgy vagy jelenség fejlődési törvényszerűségét fejezi ki. Megmutatja, hogy a mennyiségi

változások minőségileg különböző szakaszok keletkezéséhez vezetnek, melyeken a tárgyak és a jelenségek fejlődési folyamatuk során egymásután áthaladnak.

Amikor a minőség és a mennyiség jellegét tisztázzuk, nem szabad megfeledkeznünk egy fontos körülményről, melyre Engels utal. Mindenfajta minőségnek számos mennyiségi fokozata van, mint a színárnyalat, keménység és lágyság, tartam stb. Másrészt, a mennyiség is számos minőségi különbséget tartalmaz.

Ez a minőség, mennyiség és a mérték alapvető jellemzése. Most annak a kérdésnek a megtárgyalására térünk át, hogyan mennek át a mennyiségi változások gyökeres, minőségi változásokba.

3. A MENNYISÉGI VÁLTOZÁSOK ÁTMENETE MINŐSÉGI VÁLTOZÁSOKBA —

A TERMÉSZET ÉS A TÁRSADALOM FEJLŐDÉSTÖRVÉNYE

A mennyiség minőségbe való átcsapásának törvénye — írta Engels — úgy fejezhető ki, hogy „... a természetben — minden egyes esetre pontosan megállapított módon — minőségi változások csak úgy mehetnek végbe, hogy az anyag vagy a mozgás (ú. n. energia) mennyiségileg gyarapszik vagy csökken.

A természetben minden minőségi különbség vagy a különböző vegyi összetételen, vagy a mozgás (energia) különböző tömegein, illetve formáin alapszik, legtöbb esetben pedig mindkettőn. Lehetetlen tehát anyag vagy mozgás hozzáadása, illetve elvétele nélkül, azaz az illető test mennyiségi megváltoztatása nélkül megváltoztatni annak minőségét¹⁵. Emellett a minőségi és mennyiségi változások a természetben a tárgyak és jelenségek kölcsönhatásának eredménye-

¹⁵ Engels. A természet dialektikája. 27. old.

ként mennek végbe, amikor is az egyik tárgy vagy jelenség ilyen vagy olyan tulajdonságokra tesz szert, a másik pedig elveszti őket. „A mozgás formaváltozása — írta Engels — mindig olyan folyamat, amely legalább két test között következik be. Ezek közül az egyik az ily minőségi mozgásnak (például hőnek) bizonyos mennyiségét elveszti, a másik megfelelő mennyiségű, más minőségű mozgást (mechanikai mozgást, villamosságot, vegyi bomlást) nyer. A mennyiség és minőség tehát itt mindkét oldalon és kölcsönösen megfelel egymásnak”¹⁶.

Így a fizikai tulajdonságok megváltozása — minőségi változás, melyet mennyiségi változások idéznek elő. Például a fém fokozatos felhevítése kezdetben nem érinti annak fizikai halmazállapotát, mielőtt azonban a hevítés foka bizonyos határt elér (a réznél — 1083° C-t, az ólomnál 327° C-t), ugrászerű átmenet megy végbe az új fizikai halmazállapotba: a szilárd fém folyékonnyá válik. Minden folyadéknak megvan az adott nyomás mellett a meghatározott fagy- és forrpointja; minden gáznak megvan a kritikus pontja, amelynél megfelelő nyomás és lehűtés mellett folyékonnyá változtathatjuk át. „Szóval — írja Engels — a fizika úgynevezett állandói nem egyebek oly csomópontok megjelöléseinél, ahol a mozgás mennyiségi hozzáadása vagy elvétele minőségi változást idéz elő az illető test állapotában, ahol tehát a mennyiség minőségbe csap át”¹⁷.

Ugyanez áll a kémiai tulajdonságokra is. A vegytant úgy jelölhetjük meg — mondja Engels —, hogy az a testek megváltozott mennyiségi összetétel következtében előálló minőségi változásainak tudománya. Például két atom nitrogén és egy atom oxigén kéjgáznak (N_2O) nevezett vegyületet ad. Ugyanaz a

¹⁶ Ugyanott.

¹⁷ Ugyanott, 29. old.

két atom nitrogén öt oxigénatommal együtt szilárd testet, salétomsav-anhydridet (N_2O_5) ad.

Az elemek periódusos rendszere kimutatja, miként függnek az elemek tulajdonságai az atommag-nak az elem rendszámával számszerűleg megegyező pozitív töltései nagyságától. Így a hidrogén pozitív töltése — egy, a héliumé — kettő, a lítiumé — három, a berilliumé — négy, a széné — hat stb. Az egy-ségre számított pozitív töltés mennyiségi megválto-zása minőségi változást, az egyik elemből a másikba való átmenetet idéz elő.

Darwin felfedezése igazolta a biológiai tudomány-ban az élő természet fejlődésének eszméjét. Darwin azonban abban tévedett, hogy az egyes fajtáknak más-sókból való keletkezését a mennyiségi változások folytonos, megszakítás nélküli vonalának fogta fel és nem ismerte el az ugrások útján végbemenő minő-ségi változásokat.

„...Mivel a természetes kiválasztás — írta Dar-win — kizárólag észre sem vehető, egymásután kö-vetkező változások felhasználása által működik, szá-mottevő és hirtelen ugrásra sohasem képes, hanem csupán apró és biztos — habár lassú — léptekkel ha-lad előre... Innen ered az a szabály, hogy «a termé-szetben nincsenek ugrások...»¹⁸

Az evolúciós elmélet a szerves világ fejlődését csupán lassú mennyiségi változásokra vezeti vissza anélkül, hogy a régi méhében új jönne létre, anélkül, hogy új minőség fejlődne ki. Ezen elmélet szerint nincsenek és nem is lehetnek minőségi határok a régi és az új fajok között; csupán mennyiségi különbség áll fenn közöttük.

A micsurini biológia a gyakorlat adatainak elmé-leti általánosítása alapján arra a következtetésre ju-

¹⁸ Darwin. A fajok eredete. A Természettudományi Társu-lat kiadása. Budapest 1873. 236. old.

tott, hogy a szerves természet fejlődését nem lehet csak jelentéktelen változások mennyiségi felhalmozódására visszavezetni. Az új fajok kialakulása: a folytonosság megszakadása, az egyik minőségi állapotról a másikba való átmenet. „A természetben — mutat rá Liszenko akadémikus — és a mezőgazdasági gyakorlatban az egyes fajok között mindig viszonylagos, de jól megállapítható határokat találunk. Viszonylagos, de jól megállapítható faji határokon olyan különbségeket értünk, amelyekben a faji hasonlóságok mellett mindig találunk faji eltéréseket is, amelyeknek alapján a szerves természetet minőségileg különböző, de egymásba fonódó láncszemekre, fajokra oszthatjuk fel”¹⁹.

A mennyiségi változásoknak gyökeres, minőségi változásokba való átmenete a szerves természetben nemcsak a fajok kialakulásánál jelenik meg. Az egyedi szervezetek fejlődésénél szintén érvényesül a mennyiség minőségbe való átcsapásának törvénye, amit a növények szakaszos fejlődésének Liszenko akadémikus által megalkotott elmélete nagyszerűen igazol. A pázsitfűfélék a régi magból az új magba átvezető fejlődési ciklusban két szakaszon: a jarovizáción és a fényszakaszon mennek át, mondja Liszenko akadémikus. Ez azt jelenti, hogy a növénynek életéhez szükséges egyéb feltételeken kívül (minimális nedvesség, a levegőigény kielégítésének lehetősége stb.) a jarovizációs szakaszban meghatározott fokú alacsony hőmérsékletre, a fényszakaszban pedig meghatározott tartamú fényhatásra van szüksége. A szakaszok sajátossága abban rejlik, hogy a növények életében mennyiségi változások által előidézett minőségi fordulópontokat jelentenek.

Így a jarovizációs szakaszban a növény fejlőd-

¹⁹ Természet és Technika. Budapest 1951. 1. sz. 10. old.

dése a meghatározott idő alatt ráható meghatározott hőmérséklettől függ. Így például a „Sztjepnyacska” nevű őszibúza jarovizációs szakaszához 0—2° hő mellett 45 nap szükséges. Ha csak egy-két nappal megrövidítjük a szükséges hőmérséklet hatását, a jarovizációs szakasz nem zárul le. A jarovizációs szakasz befejeződése a növény fejlődésében minőségi fordulatot jelent, melyet mennyiségi változások idéznek elő. Ugyanez áll a fényszakaszra is. A fényhatás, amely a növényt meghatározott időn keresztül éri, ahhoz szükséges, hogy a növény kalászbá szökjék és ezzel új minőségi állapotba menjen át. A fényhatás időtartamának megnyújtása vagy megrövidítése meggyorsítja vagy meglassítja a növény áthaladását a fényszakaszon.

A mennyiségi változások minőségi változásokba való átcsapásának törvényét ragyogóan igazolják a Sztálin-dijas O. B. Lepesinszkaja professzor felfedezései.

Engels, korának természettudományi felfedezéseit általánosítva, azt a következtetést vonta le, hogy az élet élettelen anyagból, hosszú és bonyolult folyamatok eredményeként keletkezett a földön. Kezdetben az élő anyag, az alaktalan fehérje, majd pedig a bonyolultabb protoplazma alakult ki. Ez volt az első állomás a fejlődésnek azon az útján, amely a szervetlen anyagtól a szerveshez vezet. A továbbiakban az élő anyagból alakult ki a sejt — ez a földi élet keletkezési folyamatának második szakasza. Jelenleg — írta Engels — még nem tudjuk, hogy az élettelen anyagból az élőbe való átmenethez milyen feltételek szükségesek, de az élő természet kifejlődése tekintetében a tudomány határozott adatokkal rendelkezik.

„Évezredekbe telhetett, míg beállottak azok a feltételek, amelyek között a legközelebbi lépés bekövetkezett és ez az alaktalan fehérje a mag és burok kialakításával az első sejtet előállíthatta. De az első sejt-

tel az egész szerves világ formálódásának alapjai is adva voltak: először, mint a paleontológiai adattár egész analógiájából következtethetjük, a sejtnélküli és sejttel rendelkező protiszták számtalan faja fejlődött ki, melyek közül az egyetlen eozoon canadense maradt ránk és melyek közül egyesek lassanként az első növényekké, mások az első állatokká differenciálódtak. És az első állatokból fejlődött ki lényegében további differenciálódás útján az állatok számtalan osztálya, rendje, családja, alfaja és faja, végül az a forma, amelyben az idegrendszer a legteljesebb fejlődéshez jut: a gerincesek és ezek között utolsónak az a gerinces, amelyben a természet tudatára ébred önmagának — az ember''²⁰.

O. B. Lepesinszkaja professzor kísérleti úton kimutatta, miként megy végbe az átmenet az élő anyagból a sejtbe és ezáltal igazolta Engels állításainak helyességét a földi élet keletkezéséről, többek között a sejtek kialakulási folyamatáról. Az élő anyagból történő sejtképződési folyamat — felhalmozódások sorozata, közbeeső képződmények, vagy formák (monerák) sorozata. A tudományban hosszú ideig Virchow álláspontja uralkodott, aki azt állította, hogy mindenfajta sejt csakis sejtből származik. O. B. Lepesinszkaja bebizonyította, hogy végbemennek a természetben olyan folyamatok, mint nem sejtes anyag keletkezése sejtes képződményekből és megfordítva: sejt keletkezése nem sejtes anyagból. Ez a felfedezés fényt derített a sejtképződési folyamatra. Az élő protoplazma — írja Lepesinszkaja — miután létrejött, nem maradhat változatlanul, fejlődnie kell és újabb, magasabbrendű formákat, például monerákat, majd pedig sejteket kell kialakítania. Az élő anyagnak a fizikai és kémiai külső és belső tényezők hatása alatt végbemenő fokozatos megváltozása azt eredményezi, hogy újabb minőségi

²⁰ Engels. A természet dialektikája. 19—20. old.

képződmények alakulnak ki, végbemegy a mennyiségnek minőségbe való átcsapása.

A társadalmi élet szintén a mennyiségi változásoknak gyökeres minőségi változásokba való átcsapása útján fejlődik. A kapitalista termelés lényegének tisztázása során Marx megjegyzi, hogy nem minden pénzösszeg változtatható át tőkévé. Az ilyen átváltoztatáshoz az szükséges, hogy az egyes pénz- vagy árutulajdonos a pénz vagy csereérték bizonyos minimumával rendelkezzen. A tulajdonos csak akkor változik át ténylegesen tőkéssé, amikor a termelésre előlegezett pénzösszeg eléri azt a nagyságot, amely lehetővé teszi számára azt, hogy mentesüljön a termelési folyamatban való személyes részvételtől, és hogy bér munkások kizsákmányolásához folyamodjék.

Itt is, miként a természettudományban — jegyzi meg Marx — bebizonyosodik ama „törvény helyessége, amely szerint a puszta mennyiségi változások bizonyos ponton minőségi különbségbe csapnak át”²¹. A mennyiségi változásoknak gyökeres minőségi változásokba való átcsapására nagyszerű példa a marxizmus keletkezése. Az 1947-ben tartott filozófiai vitán A. A. Zsdanov azt mondta, hogy Marx és Engels új filozófiát alkottak, amely minőségileg különbözik valamennyi előbbi filozófiai rendszertől, hogy a marxizmus keletkezése igazi forradalom volt a filozófiában. De, „mint minden felfedezés, mint minden ugrás, a fokozatosság minden megszakítása, mint minden új állapotba való átmenet, ez a felfedezés sem történhetett meg a mennyiségi változások előzetes felhalmozódása, az adott esetben a Marx és Engels felfedezése előtti filozófia fejlődésének eredményei nélkül”²².

A megismerésben a mennyiségi változásoknak minőségi változásokba való átmenete — az érzékelés-

²¹ Marx. A tőke. 1. köt. Szikra 1949. 333. old.

²² Zsdanov. A művészet és filozófia kérdéseiről. Szikra 1952. 9. old.

től és az észleléstől az absztrakt gondolkodásba való átmenet. Az érzéki megismeréshez viszonyítva az absztrakt gondolkodás új minőségi állapot, a legmagasabb fokú megismerés. Míg az érzéki megismerés foka a tárgyak és jelenségek egyes tulajdonságait és külső összefüggéseit tárja fel előttünk és főleg az egyest tükrözi vissza, addig az absztrakt gondolkodás foka a tárgyak lényegét, azok belső törvényszerű összefüggéseit tárja fel, az általánosat tükrözi. A megismerés második foka, az absztrakt gondolkodás — ugrás, új minőségi állapotba való átmenet, azonban olyan átmenet, melyet az első fok készített elő. Az érzéki megismerés folyamatában megy végbe az érzéki adatok felhalmozása az absztrakt gondolkodás számára. A többször ismétlődő érzetek kezdetben az érzéki adatok általánosításának első formájához — a képzethez vezetnek el. A képzetben elvonatkoztatunk a tárgyak néhány jegyétől, azt tükrözzük benne, ami a tárgyakban közös, noha a képzet még megtartja a tárgy képeinek érzéki formáját. A képzet az absztrakt gondolkodás első előfeltétele, amely az érzékelés adatainak mennyiségi felhalmozása alapján jött létre. A megismerés következő, minőségileg új lépése — a gondolkodás, amely olyan alapformákban jut kifejezésre, mint a fogalom, ítélet, következtetés. A gondolkodás a megismerési folyamatban mennyiségileg felhalmozott érzéki adatok általánosításának eredménye.

A mennyiségi változások gyökeres, minőségi változásokba való átcsapásának törvénye elválaszthatatlan attól a törvénytől, amely a mozgásra, fejlődésre és megújulásra, az új keletkezésére és a régi elhalására vonatkozik. A tárgyakban és jelenségekben mindig van új és régi. Ez azt jelenti, hogy mindegyikükben a régi, elhaló minőségi állapot mellett új minőségi állapot van keletkezőben és meghatározott mennyiségi felhalmozódás után gyökeres, minőségi változás megy végbe — az új győzedelmeskedik a régi fe-

lett. Amikor mennyiségi változásokról van szó, új tulajdonságok felhalmozódását, új minőségi meghatározottságot tartunk szem előtt, ugyanígy, ha minőségi változásokról beszélünk, a régi minőségi állapotból az újba való átmenetet tartjuk szem előtt.

Társadalmi és történeti tényekkel tesszük szemléletessé ezt a jételt. A Szovjetunióban a parasztok 1929—1930. évi tömeges belépését a kolhozokba a párt és a kormány ezt megelőző munkája készítette elő. A szocialista ipar növekedése, amely a mezőgazdaság számára elkezdte a tömeges traktor- és gépgyártást, a mezőgazdasági szövetkezetek fejlődése, valamint az első kolhozok és szovhozok meggyőző erejű tapasztalata — mindezek mennyiségi felhalmozódásai, láncszemei a mezőgazdaságban az új minőségi állapotnak, a szocialista termelési módnak.

Amikor tisztázzuk a mennyiségi változások minőségi változásokba való átcsapásának természetét, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a tárgynak vagy a jelenségnek a fokozatos mennyiségi változások eredményeként kialakult új minőségi meghatározottsága egyúttal új mennyiségi meghatározottság is. Következésképpen a minőség is átcsap mennyiségbe. A kapitalista manufaktúra a kapitalista kooperációhoz viszonyítva új minőségi meghatározottság, új formája a tőkés termelésnek. Egyúttal a manufaktúrát új mennyiségi meghatározottság is jellemzi, mivel a munka magasabbfokú termelékenységét és a termelés magasabb fejlettségi színvonalát eredményezte.

A szocialista termelési mód megszüllárdulása a Szovjetunióban nemcsak a termelési viszonyok jellegének gyökeres megváltozását jelenti, azt, hogy az uralmon és alárendeltségen alapuló kapitalista termelési viszonyokat a kizsákmányolástól mentes dolgozók együttműködésén és kölcsönös segítségén alapuló szocialista termelési viszonyok váltották fel, hanem azt is,

hogy az anyagi és szellemi javak termelésének fejlődési színvonala megváltozott.

Az új termelési mód, a minőségileg új társadalmi rend elválaszthatatlan az új mennyiségi megnyilvánulásoktól. Az ipar és a mezőgazdaság rohamos fejlődése, országunk dolgozói jólétének és kultúrájának nagyarányú fejlődése a szocialista rend jellegén, a kapitalista renddel szemben érvényesülő fölényén alapul.

Így tehát a materialista dialektika a természeti és társadalmi fejlődést nem mint egyszerű mennyiségi növekedési folyamatot vizsgálja, hanem mint a jelentéktelen és rejtett mennyiségi változásokból nyílt változásokba, gyökeres változásokba, minőségi változásokba való törvényszerű átmenetet, mint az egyik minőségi állapotból a másikba való ugrásszerű átmenet folyamatát.

4. EVOLÚCIÓ ÉS REVOLÚCIÓ. UGRÁS

A marxista dialektikus módszer azt tanítja, hogy a természet és a társadalom fejlődéstörvénye a jelentéktelen mennyiségi változásokból gyökeres, minőségi változásokba való átmenet. A minőségi változások az egyik minőségi állapotból a másikba ugrásszerű átmenet formájában következnek be. A mennyiségi és a minőségi változás a mozgás két különböző formája. „...a dialektikus módszer szempontjából — mondja Sztálin elvtárs — az evolúció és a revolúció, a mennyiségi és a minőségi változás: ugyanannak a mozgásnak két szükséges formája”²³.

Lenin is beszélt a fejlődés két formájáról. A valódi élet, a valódi történelem — írta a „Nézeteltérések az európai munkásmozgalomban” című cikkében — felöleli a különféle tendenciákat, miként a termé-

²³ Sztálin Művei. 1. köt. Szikra 1950. 325. old.

szetben is az élet és a fejlődés magában foglalja „a lassú evolúciót is, a gyors ugrásokat, a fokozatosság megszakadását is”²⁴.

A fejlődés evolúciós formája azt jelenti, hogy a régi minőségben fokozatosan új tulajdonságok halmozódnak fel, új minőség érlelődik. A fejlődés revolúciós formája az új minőségi állapotba való átmenet. Az evolúció előkészíti a revolúció számára a feltételeket, a revolúció pedig betetőzi az evolúciót és elősegíti annak további működését.

„A mozgás evolúciós — mutat rá Sztálin —, amikor a haladó elemek ösztönösen folytatják mindennapi munkájukat és kis, mennyiségi változásokat visznek a régi rendbe.

A mozgás revolúciós, amikor ugyanezek az elemek egyesülnek, egységes eszme hatja át őket és az ellenséges tábor ellen törnek, hogy gyökerében megsemmisítsék a régi rendet és minőségi változásokat vigyenek az életbe, hogy új rendet teremtsenek”²⁵.

Oroszország munkásosztálya nagy fejlődési utat tett meg, mielőtt 1905—1907-ben fegyvert ragadott a földbirtokosok és a tőkések ellen. Harcának története — az erők felhalmozódásának folyamata az élenjáró, haladó osztálynál, ez osztály átváltozása „magában való osztályból” „magáért való” osztállyá (Marx).

Lenin a múlt század hatvanas-hetvenes és kilencvenes éveiben lefolyt oroszországi sztrájkmozgalmak példáján mutatta be, miként alakult ki a proletariátus osztályöntudata. Mig azelőtt, a harc kezdeti időszakában (a hatvanas-hetvenes években) a munkások szembenállása a tőkésekkel a gyűlölet érzésében, a bosszúvágyban jutott kifejezésre, miközben a bosszú tárgyául gyakrabban választották a gépeket, mint a tőkéseket, addig később a helyzet jelentősen megvál-

²⁴ Lenin. Marx, Engels, marxizmus. 236. old.

²⁵ Sztálin Művei. 1. kot. 316. old.

tozott. Nem voltak hiábavalók a harci tapasztalatok. A munkások meggyőződtek arról, hogy nem a gépekről, hanem a tőkésekről van szó, hogy szélesebbkörű követeléseket kell a tőkésekkel szemben támasztaniok, szervezettebben kell fellépniök, és nem szabad saját gyáruk kereteire szorítkozniok. A kilencvenes évek szrájkjai arról tanúskodnak, hogy nyilvánvalóbbá vált a kibékíthetetlen ellentét a munkások és a tőkések között, hogy fejlődött a munkásosztály ontudata. A munkásmozgalom már nem szorítkozik egyes munkabeszüntetésekre és kis egyesületek, szervezetek létesítésére. A kilencszázas évek elején újtípusú párt — marxista párt alakul, melynek vezetésével a munkások harca a tőkések ellen szervezettebb és tudatosabb jelleget ölt. Oroszország munkásosztálya egyre határozottabban lép fel a cári abszolútizmus, a földbirtokosok és tőkések önkénye és elviselhetetlen elnyomása ellen, egyre nagyobb arányokban védelmezi életbevágó gazdasági és politikai érdekeit. De ezek az erőfeszítések még nem vezettek tovább a régi rend részleges, mennyiségi megváltoztatásainál. Ez volt a „békés“ fejlődés időszaka.

Ezután a helyzet gyökeresen megváltozik. A munkásosztály, a parasztság élén, bolsevik pártja vezetésével, fegyvert ragad és fegyveres felkelésben tör ki. Bekövetkezik az első orosz forradalom. A „békés“ fejlődés időszaka, a mennyiségi változások időszaka a gyökeres, minőségi változások időszakának, a régi társadalmi formák széttörése és újak megteremtése időszakának adja át helyét. Az evolúciós fejlődési formát revolúciós forma váltotta fel.

A szerves természetben végbemenő mozgás két formájának egysége és különbsége nyilvánul meg a fajok kialakulási folyamatában.

A micsurini biológia a mozgás két formájának egységéből indul ki, olyan folyamatnak tekinti az evolúciót, amelynek során a szervezetek, környező

létfeltételeik hatására, új tulajdonságokat, új jegyeket halmoznak fel, s ezek minőségileg új egységgé, új szervezetté alakulnak. Az evolúció előkészíti a feltételeket az új faj, az élő természet új formáinak kialakulásához. A szerves természetben az ugrás — az úgynevezett konstans, az a mozzanat, amikor a régi faj a másikba, a minőségileg új fajba megy át.

Az ugrás a fejlődési folyamat elengedhetetlen láncszeme. Joggal mondotta Engels, hogy az egész természet ugrásokból tevődik össze. Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a mennyiségi változások átfejlődése gyökeres, minőségi változásokba „egyik állapotból a másik állapotba való ugrásszerű átmenettel” megy végbe.

Az ugrás, a mozgás revolúciós formája — a folytonosság megszakadása, az átmenet az egyik minőségi állapotból a másikba.

A régi állapotból az újba való ugrás példája a majom emberréválása, de ezt az ugrást, mondja Engels, úgy kell elképzelnünk, mint hosszú történelmi folyamatot. Évezredekig tartó küzdelem után a majomemberben a kéz differenciálódott a lábtól és kialakult az egyenes járás. A kéz specializálódása nyomán megjelenik a munkaeszköz, az a leglényegesebb ismérv, amely az embert az állattól elhatárolja. Ebben a folyamatban — a majom emberréválásában — a munka játszotta a döntő szerepet, a munka, amely, Engels kifejezése szerint, megteremtette magát az embert. Az ember kiválása az állatvilágból — ez a legnagyobb ugrás az élő természet fejlődésében.

A társadalmi fejlődésben az ugrás úgy megy végbe, mint forradalmi átmenet az egyik társadalmi rendből a másikba. A régi, reakciós osztályok uralma csak erőszakkal semmisíthető meg. Marx az emberek fizikai összecsapásáról egyenesen úgy beszél, mint az osztályantagonizmus megoldásának eszközéről. A dolgok olyan rendjében, amikor nem lesznek többé

osztályok, „a társadalmi evolúciók nem lesznek politikai revolúciók”. De addig, amíg a társadalom gyökeresen át nem alakul: harc vagy halál, véres küzdelem vagy megsemmisülés lesz a társadalomtudomány utolsó szava. Ez a kérdés elkerülhetetlenül így áll — írta Marx.

Lenin szintén utal a társadalmi forradalom rendkívüli jelentőségére a társadalmi életben. „...éppen ezekben az időszakokban — írta — oldódik meg az úgynevezett békés fejlődés szakaszaiban lassan felgyülemlett sok ellentmondás. Éppen ezekben a szakaszokban mutatkozik meg a legjobban, hogy milyen közvetlen szerepet játszanak a különböző osztályok a társadalmi élet formáinak meghatározásában, ilyenkor rakják le a politikai «felépítmény» alapjait, amely azután hosszú ideig támaszkodik a megújult termelési viszonyok bázisára”²⁶.

Sztálin elvtárs, konkretizálva és továbbfejlesztve a történelmi materializmus egyik legfontosabb tételét — az új termelőerők és a régi termelési viszonyok közötti ellentmondásról szóló tételt —, rámutat arra, hogy a régi termelési viszonyoknak új termelési viszonyokkal való felváltásában a döntő láncszem a tömegek tudatos tevékenysége, az erőszakos forradalom. A régi társadalom méhében addig megy végbe spontán fejlődés, amíg meg nem érnek az újonnan létrejött termelőerők. Amikor ez a pillanat bekövetkezik, „a meglevő termelési viszonyok és hordozói — az uralkodó osztályok — azzá a «leküzdhetetlen» akadállyá válnak, melyet csak az új osztályok tudatos tevékenysége, ezeknek az osztályoknak erőszakos cselekvése, a forradalom seperhet el az útból”²⁷.

Az emberiség történetében hatalmas ugrás az Októberi Szocialista Forradalom, mely gyökeresen megváltoztatta a társadalom életét. Szétzúzta a kapi-

²⁶ Lenin. Marx, Engels, marxizmus. 193. old.

²⁷ Sztálin. A leninizmus kérdései. 698. old.

talizmust, megdöntötte a földbirtokosok és a tőkések hatalmát és létrehozta a proletariátus diktatúráját, a termelési eszközök kapitalista magántulajdonát társadalmi tulajdonnal váltotta tel, s megszüntette az embernek ember által való kizsákmányolását. Az Októberi Forradalom új korszakot nyitott az egész emberiség fejlődésében.

Miért feltétlenül ugrásszerű átmenettel következik be az új minőségi állapot? Mint fentebb tisztáztuk, a fejlődés evolúciós formája azt jelenti, hogy a régi-ben fokozatosan új tulajdonságok halmozódnak fel. A szakadatlanul felhalmozódó új tulajdonságok, új jegyek azonban egy bizonyos időpontban már összeegyeztethetetlenek a régivel; megszilárdulása érdekében az új szétzúzza, megsemmisíti a régit. Az állat- és növényfajok kialakulása azért megy ugrásszerűen végbe, mert mindegyikük létrejötte minőségi változást jelent: a régi elhalását és a tulajdonságok és jegyek új, a régitől alapvetően eltérő egységének megszilárdulását, sajátos fejlődéstörvényeikkel együtt. A minőségileg új tárgy vagy jelenség ugrásszerű megjelenése egyúttal az új tárgy vagy jelenség minőségileg új fejlődési törvényszerűségeinek ugrásszerű megjelenése is. A preformizmus és a síma evolúció elmélete azért is tarthatatlan, mert a fajok kialakulását a fajták folyamatos láncolatának tekinti, amelyben nem választja el minőségi határ az élőlények egyes formáit a többi formától, amelyben nem létezik ugrás, a folytonosság megszakadása. A tudomány és a gyakorlat adatain alapuló micsurini biológia azt tanítja, hogy a szerves természetben a fejlődés mint a folytonosság és a folytonosság megszakadásának egysége megy végbe, hogy az új faj nemcsak az előző vonal folytatását jelenti az élő formák fejlődésében, hanem minőségileg eltérő új formák kialakulását is, melyek megszilárdulása ugrással, az élőlények régi formáitól való éles elkülönüléssel jár együtt.

Ilyképpen az egyik minőségi állapotból a másikba való átmenet ugrás formájában megy végbe, s ez az ugrás a mozgás revolúciós formája.

A minőségi változások, ugrások, tanítja Sztálin elvtárs, „nem véletlenül következnek be, hanem törvényszerűen, észre sem vehető és fokozatos mennyiségi változások felhalmozódásának eredményeként”²⁸.

Egyes természettudósok és filozófusok úgy tekintik az ugrásszerű átmenetet az egyik állapotból a másikba, mint a véletlen megnyilvánulását a fejlődésben. Így Cuvier azt tartotta, hogy a föld léte időről időre megismétlődő robbanásokkal, katasztrófákkal (kataklizmákkal) függ össze, melyek eredményeként minden régi megsemmisül és a régi romjain jön létre mindaz, ami új. A katasztrófák, Cuvier szerint, váratlanul következnek be, nincs semmi kapcsolatuk az előző fejlődéssel, és azokat ismeretlen okok, valamilyen különleges erők idézik elő.

Sztálin elvtárs az „Anarchizmus vagy szocializmus?” című munkájában rámutatott a kataklizma-elmélet tarthatatlanságára, s bebizonyította a forradalmi fejlődés marxista felfogásának elvi eltérését Cuvier kataklizma-elméletétől. „...Marx és Engels véleménye szerint — mondja Sztálin elvtárs — a forradalmat nem Cuvier «ismeretlen okai» idézik elő, hanem teljesen meghatározott és eleven társadalmi okok, amelyeket «a termelőerők fejlődésének» neveznek.

Amint látják, Marx és Engels véleménye szerint a forradalom csak akkor következik be, amikor a termelőerők eléggé megérnek, nem pedig *varatlanul*, mint ezt Cuvier gondolta.

Világos, hogy Cuvier kataklizmáinak és Marx dialektikus módszerének semmi közük egymáshoz”²⁹.

Napjainkban a weismannisták-morganisták ma-

²⁸ Ugyanott, 671. old.

²⁹ Sztálin Művei. 1. kót. 325. old.

gyarazzák véletlennel a szerves világ új minőségi képződményeit. Azt állítják, hogy a szervezet örökletességének hirtelen megváltozásai (mutációi) nem az új jegyek előzetes felhalmozódási folyamatának eredményeként, hanem a szervezet bármiféle előzetes mennyiségi megváltozása nélkül mennek végbe; nem meghatározott okok hatása következtében, mint azt a tudomány és a gyakorlat adatai tanítják, hanem véletlen, ismeretlen erők folytán. „Az egyes mutációk keletkezése — mondja a weismannista Smalgauzen — a véletlen jelenségek valamennyi ismervét magán viseli”³⁰.

Az élő természet fejlődésének visszavezetése váratlan, ok nélküli ugrásokra, nem egyéb, mint metafizika és papi maszlag, a reakció megnyilvánulása a tudományban. A micsurini biológia ereje abban rejlik, hogy az élőlények fejlődését, változását nem véletlen mozzanatokkal, hanem a szervezetek régi jegyeinek eltűnési folyamatával és új jegyeinek keletkezési folyamatával kapcsolja össze. A szerves természetben az új minőségek kialakulása, a régi szervezetek és fajok eltűnése s az új szervezetek és fajok ugrásszerű megjelenése a szervezetek megelőző fokozatos mennyiségi változásainak eredményeként, létfeltételeik, környezetük stb. megváltozása folytán, vagyis teljesen törvényszerűen megy végbe.

Az ugrások az élő természet fejlődésében azért törvényszerűek, mert az egész megelőző fejlődés készíti elő őket és ment elengedhetetlen feltételei a szervezetek és fajok új minősége megszilárdulásának. A szervezeteknek környezetük változásai folytán végbemenő észre sem vehető mennyiségi változásai azért eredményeznek gyökeres, minőségi változásokat, mert a szervezet, képletesen kifejezve, dilemma előtt áll —

³⁰ I. I. Smalgauzen. Az evolúció tényezői. 1946. 68. old. (oroszul).

a pusztulás vagy a ránézve jellemző anyagcseretípus ugrásszerű minőségi megváltoztatásának, vagyis a külső környezettel fennálló kölcsönös kapcsolat gyökeres megváltoztatásának dilemmája előtt. Másszóval a szervezet, vagyis az egész faj további létezése és fejlődése, már nem mehet végbe a régi minőségi állapot határain belül, az anyagcsere régi típusának keretében, elkerülhetetlenné válik az ugrásszerű átmenet a régi minőségből az új minőségbe, s ez az ugrás ellenállhatatlan erővel, törvényszerűen következik be. Mint Liszenko akadémikus megállapította, ez a lényege annak, hogy a szervezet alkalmazkodik környezetéhez. Mindaz, ami nem alkalmazkodik, elpusztul.

Vegyünk egy példát a szovjet társadalom történetéből. Az olyan történelmi jelentőségű ugrás, mint országunk átalakulása ipari nagyhatalommá, annak az óriási munkának az eredménye volt, melyet a szovjet nép a kommunista párt vezetésével végzett. Ezt az ugrást előkészítette a szovjet társadalom egész fejlődésének menete a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalommal Oroszország proletariátusa legyőzte a kapitalizmust és ezáltal páratlan lehetőségeket tárt fel a gazdaság hatalmas arányú fejlődése és a szovjet társadalom kultúrájának nagyszerű felvirágzása számára. Kisajátította a tőkéseket és a földbirtokosokat; az állam kezébe adta a gyárakat, üzemeket, bankokat, közlekedési vonalakat, a föld méhének kincseit; hatalomra juttatta a leghaladóbb, élenjáró osztályt — a proletariátust; a bolsevik párt vezetésével a proletariátus köré zárkóztatta fel a dolgozók milliós tömegeit — vagyis minden szükséges lehetőséget megteremtett a társadalom életének új, szocialista alapokon végbemenő átalakulásához.

A kulákságnak mint osztálynak a teljes kollektivizálás alapján történt felszámolása forradalom volt

a Szovjetunióban, amely — mint „A SzK(b)P története. Rövid tanfolyam” mondja — megoldotta a szocialista építés számos alapvető kérdését. Felszámolta országunk számra nézve legnagyobb kizsákmányoló osztályát — a kulákságot, az egyéni gazdálkodás útjáról a társadalmi, kolhozgazdálkodás útjára vezette országunk számra nézve legnagyobb dolgozó osztályát — a parasztságot, megvetette a Szovjethatalom szocialista alapját a legkiterjedtebb területen — a mezőgazdaságban. „Ezzel országunkban megsemmisítettük a kapitalizmus visszaállításának utolsó forrásait, és ugyanakkor megteremtettük a szocialista népgazdaság felépítésének új, elengedhetetlen, döntő feltételeit”³¹.

Tehát az ugrás — a folytonosság megszakadása, átmeneti forma az egyik minőségi állapotból a másikba, a fejlődés elkerülhetetlen láncszeme. Az ugrás a mozgás forradalmi formája.

Mindazonáltal, mondja Lenin, magának annak a ténynek az elismerése, hogy a bennünket környező világban ugrások vannak, még nem nyújt teljes fogalmat a fejlődés természetéről. A dialektikus materializmus arra tanít, hogy konkrét történelmi alapon közeledjünk az ugrások problémájához és lássuk meg az ugrások jellegének minőségi különbözőségét és sokféleségét.

Az ugrás jellegét meghatározza először is, a fejlődő tárgy vagy jelenség természete, másodsor, a többi tárggyal vagy jelenséggel fennálló kölcsönös kapcsolata. Engels hangsúlyozza, hogy az egyik minőségi állapotból a másikba való átmenet állandói, csomópontjai különböznek a természetben. Más a kémiai és fizikai folyamat és más az állatok és növények élete. Teljesen nyilvánvaló az, hogy az élő ter-

³¹ A SzK(b)P története. Rövid tanfolyam. Szikra 1951. 368. old.

mészet új formáinak kialakulási folyamata alapvető módon különbözik az élettelen természetben végbemenő átmenetektől. A világ konkrét létezési formáinak sokfélesége meghatározza az egyik állapotból a másikba való ugrásszerű átmenetek formáinak sokféleségét is.

A társadalmi életben különösen fontos meglátnunk az ugrások különböző megnyilvánulásait. Marx és Engels több ízben figyelmeztettek arra, hogy a burzsoá társadalomból a szocialista társadalomba való átmenetet nem szabad úgy felfogni, mint váratlan és rövid ideig tartó ugrást. Nem szabad azt gondolni, írta Engels — E. Bernsteinnek, „hogy a forradalom egyik napról a másikra elintézhető... Valójában az a tömegek többéves fejlődési folyamata, olyan körülmények között, amelyek meggyorsítják azt”⁸².

Lenin és Sztálin, a marxista dialektikus módszer zseniális továbbfejlesztése során továbbfejlesztik és konkretizálják a materialista dialektika tanítását az ugrásokról is. „A Szovjethatalom soronlévő feladatai” című munkájában Lenin azt írta, hogy Marx és Engels véleménye szerint a társadalmi életben végbemenő ugrások a történelem fordulópontjai, hogy az ilyenfajta ugrások tíz évre vagy még hosszabb időre is kiterjedő időszakot ölelnek fel, hogy az ugrások a társadalomban nem egyformák, hanem jellegüket és méretüket tekintve sokrétűek. Lenin itt a nagy ugrások korszakáról, a régi minőségi állapotból az új minőségi állapotba való olyan átmenetről beszél, amely egész szakaszt ölel fel a történelmi fejlődésben. A nagy ugrások ilyen korszakában, mondja, a rendkívül fontos feladatok egész tömege kerül megoldásra, melyek csak összességükben eredményezik az új minőség teljes megszilárdulását. Lenin zseniálisan tárja fel az ilyen ugrások lényegét és megmutatja, hogy a konkrét tör-

⁸² Marx—Engels. Válogatott levelek. Szikra 1950. 432. old.

történelmi helyzetben miként kell az ugrások periódusában a történelmi fejlődés láncolatából majd az egyik, majd pedig a másik feladatot kiragadnunk és megoldanunk.

„A nagy ugrások korszakának igazi érdekessége abban áll — írta Lenin —, hogy a régi rend bőséges törmelékei, amelyek néha gyorsabban halmozódnak fel, mint az új rend (nem mindig azonnal látható) csirái, megkövetelik tőlünk, hogy a fejlődés vonalából vagy láncolatából ki tudjuk ragadni a leglényegesebbet. Vannak történelmi pillanatok, amikor a forradalom sikere érdekében a legfontosabb az, hogy minél több törmelékot halmozzunk fel, azaz minél több régi intézményt romboljunk szét; vannak pillanatok, amikor már eleget romboltunk és a talaj törmelékektől való megtisztításának «prózai» (a kispolgári forradalmár számára «unalmas») munkája kerül sorra, vannak pillanatok, amikor mindennél fontosabb az, hogy gondos ápolásban részesítsük a törmeléktől még rosszul megtisztított talajon az új életnek az omladékok alól kinnövő csiráit”³³.

Az egyszerűbb jelenségek fejlődése a régiből az újba való ugrásszerű átmenet egyszerűbb formáit is eredményezi. Ezzel szemben, mennél gazdagabb és bonyolultabb a fejlődő jelenség, annál gazdagabb és bonyolultabb az egyik állapotból a másikba való ugrásszerű átmenet folyamata. Ezenkívül figyelembe kell vennünk az elhaló réginek és a régi helyén megszilárduló újnak a jellegét. Így például, minden társadalmi-gazdasági alakulatot a másik, az új alakulat ugrásszerű, forradalmi úton váltja fel. De itt az ugrások jellege különböző. Mivel a szocialista társadalom és a kapitalista társadalom között gyökeres ellentét van, ahhoz, hogy a kapitalizmust a szocializmus forradalom

³³ Lenin. Válogatott művek. 2. kót. Szikra 1949. 393—394. old.

útján felváltsa, átmeneti időszak, a proletárdiktatúra időszaka szükséges, míg ahhoz, hogy a kapitalizmus győzzön a feudalizmus felett, nem volt szükség átmeneti időszakra a polgári forradalom után. Az, hogy a kapitalista rendet a szocialista rend váltja fel, a társadalmi viszonyok gyökeres megváltoztatását jelenti: a termelési eszközök magántulajdonának megszüntetését, a társadalom antagonistikus osztályokra osztásának és a kizsákmányolásnak a megszüntetését, a régi burzsoá ideológia felszámolását. Mindezt bizonyos átmeneti időszak nélkül, a kapitalista társadalom szocialista társadalommá való forradalmi átalakításának időszaka nélkül véghezvinni nem lehet. Ezzel szemben a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet csupán a termelési eszközök magántulajdonának formáját, a kizsákmányolás formáját, a társadalom osztálytagozódását változtatta meg; a hűbérurak helyett megjelentek a tőkésék, a jobbágyok helyett a munkások. A polgári forradalomnak, mutat rá Sztálin elvtárs, rendszerint betetőzése a hatalom megragadása, míg a proletárforradalomnak csak kezdete a hatalom megragadása, a proletárforradalom csak kezdetét jelenti a régi gazdaság gyökeres átépítésének és az új gazdaság megszervezésének.

Az említett tételt világosan szemlélteti a szocializmus építésének gyakorlata a Szovjetunióban. Az olyan történelmi jelentőségű ugráshoz, mint a kapitalista társadalomnak szocialista társadalommal történt felváltása, átmeneti időszakra volt szükség, melynek folyamán az ország dolgozói államuk és kommunista pártjuk vezetésével egy sereg rendkívül fontos gazdasági és politikai, kulturális és ideológiai feladatot oldottak meg. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom megdöntötte a földbirtokosok és a burzsoázia politikai uralmát, létrehozta a proletárdiktatúrát, s ezzel megteremtette országunkban a társadalom gyökeres forradalmi átalakításának reális feltételeit. Az ország

iparosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása, a kultúrforradalom — ezek azok a láncszemek, amelyek meghatározták a szocializmus diadalát a Szovjetunióban; ez jelenti az átmenetet a társadalom régi minőségi állapotából új minőségi állapotába.

Sztálin elvtárs Moszkva Sztálin-választókerületének választási gyűlésén 1946 február 9-én mondott beszédében pontosan meghatározta a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az iparosítási politika eredményeként országunkban végbement gyökeres változások lényegét. „A termelés ilyen hallatlan növekedését lehetetlen úgy tekinteni, mint az ország egyszerű és szokásos fejlődését az elmaradottságból a haladás felé. Ez ugrás volt, amellyel Hazánk elmaradott országból élenjáró országgá, agrárországból ipari országgá lett”³⁴.

Nagy ugrásnak tekinthetjük az emberi társadalom kialakulási folyamatát. Az ember kiválása az állatvilágból hosszú és bonyolult folyamat, amelyhez nemcsak igen sok idő kellett, hanem számos, kis ugrásnak nevezett láncszem is. Az emberi társadalom számos minőségi átalakulás eredményeként jött létre. Ezek az átalakulások, egymást követve, a társadalom sajátos meghatározottságát eredményezték, aminek az volt a feltétele, hogy a társadalom az állatvilág fejlődési törvényszerűségeitől alapvetően eltérő törvényszerűségek szerint fejlődjék. Az egyenes járás, a kéz felszabadulása és munkaeszközzé válása a munkafolyamatban, a gondolkodás jelentőkezése tagolt beszéd formájában — ezek az emberi társadalom kialakulásának egyes láncszemei.

Megjegyzendő, hogy ugrásszerű átmenetek a társadalmi életben, nemcsak abban az időszakban mennek végbe, amikor az egyik társadalmi-gazdasági alakulatot forradalmi úton egy másik alakulat váltja fel.

³⁴ Sztálin. A békéért. Szikra 1952. 15. old.

A materialista dialektika klasszikusai megemlítik azt is, hogy egy adott társadalom keretében szintén vannak ugrásszerű átmenetek az egyik minőségi állapotból a másikba. A kapitalizmus átmenete az imperializmusba például szintén ugrás az egyik minőségi állapotból a másikba ugyanazon kapitalista alakulat keretein belül.

Az az óriási anyag, amit Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című munkájában elemzés alá vett, meggyőzően tanúskodik arról, miben jutott e téren kifejezésre a mennyiség átcsapása a minőségbe. Abban jutott ez kifejezésre, hogy a kapitalizmus egyik szakaszát, az alacsonyabbat, a kapitalizmus másik, legfelsőbb szakasza váltotta fel; másszóval, a monopóliumok előtti kapitalizmus monopolkapitalizmusba ment át.

Lenin rámutat arra, hogy a kapitalizmus alapvető tulajdonságai, törvényszerűségei az imperializmus szakaszára is jellemzőek.

„Az imperializmus — mondja Lenin —, mint az általában vett kapitalizmus alapvető sajátosságainak továbbfejlődése és egyenes folytatása alakult ki”³⁵.

Elsősorban megmaradtak az uralmon és az alárendeltségen alapuló tőkés termelési viszonyok, melyeknek ellentétei az imperializmusban a végsőkéig kiéleződtek.

A kapitalizmus mindket szakaszának fejlődéstörvénye az értéktöbblet termelése maradt: a munka kihasználása a tőke által.

Megmaradt a termelés anarchiája, mivel a kapitalizmus a termelési eszközök magántulajdona következtében nem tudja gazdaságát országos méretekben megtervezni. Megmaradtak a válságok, melyek az imperializmus korában katasztrofális, általános jelleget öltöttek. Miben jutott tehát mégis kifejezésre az egyik állapotból a másikba való minőségi átmenet ebben az

³⁵ *Lenin Művei*. 22. kot. Szikra 1951. 275. old.

esetben, amikor a kapitalizmus alacsonyabb szakaszát annak legfelsőbb szakasza váltotta fel?

Ez az átmenet abban jutott kifejezésre, hogy megváltozott a kapitalizmus számos lényeges tulajdonsága, megváltoztak a kapitalizmusnak bizonyos lényeges fejlődési törvényszerűségei.

Lenin zseniális munkája éppen a kapitalizmusnak az imperializmus korában megváltozott tulajdonságai, megváltozott törvényszerűségei elemzésével foglalkozik. Lenin öt új ismertetőjel szemszögéből jellemzi az imperializmust: „1) a termelés és a tőke koncentrációja, amely olyan magas fejlődési fokot ért el, hogy a gazdasági életben döntő szerepet játszó monopóliumokat hozott létre; 2) a banktőke egybeolvadása az ipari tőkével és, e «finánc-tőke» alapján, a finánc-oligarchia kialakulása; 3) a tőkekivitel, ellentétben az árukivittel, különösen nagy jelentőségre tesz szert; 4) nemzetközi monopolista kapitalista szövetségek alakulnak, amelyek felosztják egymás közt a világot és 5) befejeződött a föld területi felosztása a legnagyobb kapitalista hatalmak között”³⁶. A kapitalizmus új minősége imperialista szakaszában lényegében abban foglalható össze, hogy monopolista jelleget öltött. Lenin éppen ezért a következő kijelentést teszi: „Ha az imperializmus lehető legrövidebb meghatározását kellene adni, azt kellene mondanunk, hogy az imperializmus a kapitalizmus monopolista szakasza. Ez a meghatározás magában foglalná a legfontosabbat...”³⁷

Az imperializmus szakaszában kiéleződnek a kapitalizmus összes ellentmondásai, elsősorban pedig a társadalom régi termelési viszonyai és új termelőerői közötti ellentmondások.

A kapitalizmus termelési viszonyai meghasonlanak a termelőerőkkel, kibékíthetetlen összeütközésbe

³⁶ Ugyanott, 276. old.

³⁷ Ugyanott, 275—276. old.

kerülnek velük; a termelési viszonyok a termelőerők fejlődését előmozdító formákból a termelőerőknek a kapitalizmus keretei között széttörhetetlen bilincseivé válnak.

Ez azonban azt jelenti, hogy elkövetkezett a szocialista forradalom korszaka.

Az imperializmus monopolista jellege következtében a kapitalizmus viszonylag békés, folyamatos fejlődése a fejlődés ugrásszerű, egyenlőtlen, katasztrofális, háborús jellegét ölti.

„Lenin kimutatta, hogy az imperializmus viszonyai között a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése és ellentétei különösen kiéleződtek, hogy az áruk elhelyezésére és tőkekivitelre alkalmas piacokért folyó harc, a gyarmatokért és nyersanyagforrásokért folyó harc időszakonként elkerülhetetlenné teszi az imperialista háborúkat a világ újrafelosztásáért”³⁸.

Lenin, amikor felfedezte az imperializmus egyenlőtlen fejlődésének törvényét, arra a következtetésre jutott, hogy a szocializmus győzelme lehetséges először egy, egymagában vett országban.

Sztálin, zseniálisan továbbfejlesztve Lenin tanítását az imperializmusról, a szocializmus egy országban való győzelmének lehetőségéről, rámutatott arra, hogy a kapitalizmus imperialista szakaszában a kapitalizmus három fő ellentéte: a munka és a tőke közti ellentét; a különböző pénzcsoportok és imperialista hatalmak közti ellentét; a maroknyi uralkodó nemzet és a sokszázmillió gyarmati és függő helyzetben lévő népek közti ellentét. Az imperializmus mindezeket az ellentéteket „a legvégső fokig, a legszélső határokig élezi ki, amelyeken túl a forradalom kezdődik”³⁹.

Lenin és Sztálin, általánosítva a kapitalizmusnak az imperializmus korában megjelenő új jellemvoná-

³⁸ A SzK(b)P története. 206. old.

³⁹ Sztálin Művei. 6. köt. Szikra 1951. 80. old.

sait, arra a döntő következtetésre jutnak, hogy a progresszív, felfelé ívelő kapitalizmus élődi, rothadó, halódó, a társadalmi élet minden területén reakciós kapitalizmussá válik, amely a fejlődés lefelé ívelő vonalán halad.

Ez a lényege a kapitalizmus két szakasza közti minőségi különbségnek.

Az ugrások jellegére, az egyik minőségi állapotból a másikba való átmenetre vonatkozó kérdés marx-lenini megfogalmazásának alapos megértése szempontjából rendkívül nagyjelentőségű Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései” című munkája. E zseniális írásában Sztálin továbbfejleszti a régi minőség új minőségbe való átmenetéről, az ugrásokról szóló marxista tanítást. Sztálin elvtárs, a dialektika zseniális mestere, konkrétan, történelmileg foglalkozik a fejlődés problémájának tisztázásával. Az egyik minőségi állapotból a másikba való átmenetet magának a változó jelenségnek a természetével, jellegével és ama konkrét, történelmi helyi és időbeli viszonyokkal összefüggésben vizsgálja, amelyek között ez a fejlődés, ez a változás végbemegy. Az ugrások formái, a minőségi változások formái éppen magának a változó jelenségnek a jellegétől és a változás folyamatának körülményeitől függően különbözőek, sokfélék lehetnek.

Sztálin rámutat arra, hogy a régi minőségből az új minőségbe való átmenetek, ugrások, gyökeres forradalmak bizonyos feltételek között hirtelen mehetnek végbe, robbanás útján, más feltételek között pedig fokozatosan, robbanás nélkül.

Például a nyelv átmenete a régi minőségből az új minőségbe, nem robbanás útján, hanem az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása és a régi minőség elemeinek fokozatos elhalála útján megy végbe.

Sztálin elvtárs elméletileg minden tekintetben megindokolja a régi minőségből az új minőségbe mind

robbanás útján, mind robbanás nélkül történő átmenetet.

„Általában — mondja Sztálin elvtárs — azoknak az elvtársaknak a tájékoztatására, akik vonzódnak a robbanásszerű átmenetekhez, meg kell mondani, hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye nemcsak a nyelv fejlődésének történetére nem alkalmazható, hanem ez a törvény nem mindig alkalmazható az alap, vagy a felépítmény körébe vágó más társadalmi jelenségekre sem. Ez a törvény kötelező arra a társadalomra, amely ellenséges osztályokra oszlik. De egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok. Mi nyolc-tíz esztendő leforgása alatt országunk mezőgazdaságában megvalósítottuk az átmenetet a burzsoá egyéni-paraszti rendről a szocialista, kolhoz-rendre. Ez forradalom volt, amely megsemmisítette a régi burzsoá gazdasági rendet a falun és új, szocialista rendet teremtett. De ez a fordulat nem robbanás útján ment végbe, vagyis nem a fennálló hatalom megdöntése és új hatalom felépítése útján, hanem a falu régi burzsoá rendszeréről egy újra való fokozatos áttérés útján. És ezt azért sikerült véghezvinni, mert ez felülről jövő forradalom volt, mert a fordulat a fennálló hatalom kezdeményezésére ment végbe, a parasztság zömének támogatásával”⁴⁰.

Sztálin elvtárs tehát elsősorban azt hangsúlyozza, hogy az egyik minőségi állapotból a másikba, vagyis az egyik társadalmi rendből a másikba való robbanásszerű átmenet a fennálló hatalom megdöntését és új hatalom felépítését jelenti, míg a robbanás nélküli átmenet úgy megy végbe, mint az új minőség fokozatos felhalmozódása a társadalomban és a régi minőség elhalása.

⁴⁰ Sztálin. Marxizmus és nyelvtudomány. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései (Marr-vita). Szikra 1950. 243. old.

Másodszor, Sztálin elvtárs arról beszél, hogy a robbanás útján végbemenő ugrások kötelezőek az el-
lenséges, antagonisztikus osztályokra tagolt társa-
dalomra, amelyben az átmenet a régi minőségi álla-
potból az új minőségi állapotba az elnyomott tömegek
kezdeményezésére, alulról megy végbe, miközben az
uralkodó osztályok és a forradalommal megsemmisí-
tendő államuk heves ellenállást tanúsítanak.

Harmadszor, Sztálin elvtárs hangsúlyozza a rob-
banás nélküli ugrásnak azt a megkülönböztető jegyét,
hogy az ilyen fordulat felülről, a fennálló hatalom
kezdeményezésére és a néptömegek támogatásával
megy végbe.

Azt az átmenetet, mely a régi minőségi állapotból
az új minőségi állapotba robbanás nélkül, az új minő-
ség elemeinek fokozatos felhalmozódása és a régi mi-
nőség elhalása útján megy végbe, nem szabad össze-
kevernünk a mozgás evolúciós formájával.

A burzsoá egyéni-paraszti rendet a szocialista
kolhozrend fokozatos átmenet útján, robbanás nélkül
váltotta fel; Sztálin elvtárs azonban ezt az átmenetet
egyenesen forradalomnak, mégpedig a forradalom sa-
játos fajtájának nevezi.

Az ugrás hasonló típusa a szovjet társadalom át-
menete a kommunizmus alsó fokáról annak felső fo-
kára. A második ötéves terv győzelmes teljesítése és
a szocializmus elért sikerei alapján — mondja a
SzK(b)P XVIII. kongresszusának határozata — a Szov-
jetunió a fejlődés új szakaszába lépett, „*az osztály-
nélküli szocialista társadalom építése betetőzésének és
a szocializmusból a kommunizmusba vezető fokozatos
átmenet szakaszába...*”⁴¹

Az olyan ugrásokkal, amelyek a régi minőségi
állapotból az új minőségi állapotba fokozatos átme-
nettel mennek végbe, a természetben is találkozunk.

⁴¹ A SzK(b)P határozatai és döntései. II. rész. 727. old.
(oroszul).

A fokozatos ugrások sorába tartozik az élet megjelenése a földön, az ember keletkezése, valamint az új állat- és növényfajok kialakulása. De Vries mutációs elmélete azért hibás, mert ismeretlen okokból végbemenő hirtelen ugrással magyarázta az élő szervezetek változásait. A micsurini biológia a gyakorlat adatainak általánosítása alapján azt állítja, hogy az egyik növényfaj átmenete egy másikba különbözőképpen megy végbe. Például, amikor őszi növények tavaszi növényekké alakulnak át, egyes őszi növények (a nemzedékek száma szerint) gyorsabban, mások lassabban változnak át tavaszi növényekké. Ezt Liszenko akadémikus ragyogóan bebizonyította azon a példán, hogy a kemény búza miként alakul át lágy búzává.

A felsorolt példák meggyőzően igazolják Leninnek és Sztálinnak azt a tételét, hogy a természetben és a társadalomban végbemenő ugrások egyaránt sokfélék és különböző jellegűek. Emellett meg kell jegyeznünk azt, hogy nemcsak a robbanás útján végbemenő ugrások, hanem a régi minőségből az újba fokozatos átmenet útján végbement ugrások is szintén a mozgás revolúciós formájához tartoznak. Az ellenkező állítás azt jelentené, hogy a mozgást csupán az evolúciós formára, csupán mennyiségi változásokra vezetjük vissza. „Minden fokozatosság ellenére — mondotta Engels — az egyik mozgási formáról a másikra való átmenet mindig ugrás, döntő fordulat marad⁴². Fentebb megemlítettük, hogy az egyik minőségi állapotból a másik minőségi állapotba való fokozatos átmenet útján végbement kollektivizálást Sztálin, következményeit tekintve, az 1917-es októberi forradalmi átalakulással egyenlő jelentőségű, óriási forradalomnak, ugrásnak nevezi.

A régi minőségből az újba való átmenet különböző útjai és formái kérdésének sztálini megfogalmazása

⁴² Engels. Anti-Dühring. 68. old.

rendkívül nagyjelentőségű a szocialista társadalom fejlődési törvényszerűségeinek megértése szempontjából. Az Októberi Szocialista Forradalom olyan ugrás volt, amikor a robbanás, vagyis a földbirtokosok és a tőkések hatalmának erőszakos megdöntése és a Szovjethatalom létrehozása törvényszerű és teljesen elkerülhetetlen volt. Akkor viszont, amikor a szovjet társadalom a szocializmusból a kommunizmusba megy át, a robbanásnak nincsenek és nem is lehetnek meg az előfeltételei. Az átmenet itt úgy megy végbe — és úgy is kell végbemennie — hogy a régi minőségi állapotot az új minőségi állapot fokozatosan váltja fel.

A Szovjetunióban nincsenek egymással ellentétes osztályok. Nincs tehát talaj a társadalmi robbanások, a politikai forradalom számára sem. Ezzel szemben a szocialista termelési mód győzelme alapján olyan hajtóerők jöttek létre, mint a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egysége, a népek barátsága és a szovjet hazafiság. A szovjet állam, a kormányzó kommunista párt és a nép országunkban egységes egészet alkot.

A szovjet társadalom fejlődésének döntő ereje volt, és továbbra is döntő ereje a szovjet szocialista állam. A szovjet állam, az összes alapvető termelési eszközök tulajdonosa, szervezi és irányítja a népgazdaságot, az ország politikai és kulturális életét. A szocializmus építése betetőzésének és a kommunizmusba való fokozatos átmenetnek az időszakában a gazdasági-szervező és a kulturális-nevelő tevékenység vonalán a szovjet állam előtt két fő feladat áll: gazdasági területen a kommunizmus anyagi és technikai bázisának megteremtése, annak a gazdasági fő feladatnak a megoldása, hogy az egy lakosra számított ipari termelés tekintetében utól kell érünk és túl kell szárnyalnunk a főbb kapitalista országokat; ideológiai területen pedig a dolgozók kommunista nevelése és az emberek tudatában meglévő kapitalista csökevények leküzdése.

A kommunizmusért vívott harc élén a bolsevikok pártja halad — a szovjet nép vezére és valamennyi győzelmének szervezője, a szovjet nép vezető és irányító ereje. A párt ereje öntudatosságában és szervezettségében, az akarat és a fegyelem egységében, a tömegekkel fenntartott szoros kapcsolatban és a szocializmus ellenségeivel szemben tanúsított engesztelhetetlenségben rejlik. A párt azért győzött és győzedelmeskedik, mert a marxizmus-leninizmus élenjáró elméletével van felvértezve. A szocialista építés betetőzése és a kommunizmusba való átmenet időszakában Lenin és Sztálin pártja a szovjet embereket felvértezi az előttük álló feladatok megértésével, a kommunizmus szellemében neveli őket és megszervezi a dolgozók tömegeit arra, hogy valóra váltsák a kommunista társadalom létrehozásának nagyszerű tervét.

A szovjet emberek Lenin és Sztálin pártjában és a szovjet államban létérdekeik védelmezőit látják, szívügyüknek tekintik a párt és a kormány minden intézkedését. A kommunizmusért vívott harcban a nép lelkesen támogatja a bolsevik párt és a szovjet állam kezdeményezéseit. Ilyen körülmények között az átmenet az egyik minőségi állapotból a másikba alapvetően másként megy végbe, mint az ellenséges osztályokból álló társadalomban. A szocializmusban az ugrások, a társadalom minőségi változásai nem ösztönösen, hanem tudatosan, tervszerűen és szervezeten, nem robbanás útján, hanem a régi fokozatos leküzdése és az új fokozatos felhalmozódása útján mennek végbe. A nép harcát pedig, melyet az új győzelméért vív, a szovjet állam és a kommunista párt vezeti.

Társadalmunk előrehaladásának nagyszerű képét, az új minőségi állapotba való ugrást tárja elénk a természet átalakításának és a technika fejlesztésének sztálini terve. A Sztálin elvtárs kezdeményezésére kibontakozó építkezések — a kujbisevi és a sztálingrádi vízierőművek a Volga mentén, a Turkmen Főcsatorna,

a kahovkai vizierőmű a Dnyeper mentén, a délukrajnai, északkrimi és a Volga—Don csatorna — a kommunizmus felső szakaszába való átmenet rendkívül fontos láncszemei. Ez nagy ugrás a szovjet társadalom fejlődésében, olyan ugrás, amely megszilárdítja a szocialista társadalmi rendet s megteremti az anyagi és technikai feltételeket ahhoz, hogy országunk sikeresen haladjon előre, a kommunizmus felső szakasza felé.

5. A FEJLŐDÉS, MINT FELFELÉ HALADÓ MOZGÁS

A mennyiségi változásoknak gyökeres, minőségi változásokba való átcsapása azt jelenti, hogy a fejlődési folyamat nem úgy megy végbe, mint a megtett út egyszerű megismétlése, hanem mint előrehaladó mozgás, mint az egyszerűből a bonyolultba, az alacsonyabbrendűből a magasabbrendűbe, a régi minőségi állapotból az új minőségi állapotba való átmenet.

A régi filozófiában, valamint a jelenkori burzsoá filozófiában is széles körben elterjedt az a metafizikai felfogás, hogy a világban a mozgás, a fejlődés zárt körben, mint egyforma, egyszersmindenkorra adott folyamat ismétlődése megy végbe.

Engels, a XVIII. században uralkodó metafizikai fejlődésfelfogást bírálva, a következőket írta: „A természet, ezt tudták, örök mozgásban van. De ez a mozgás az akkori felfogás szerint, örökös körforgás alakjában ment végbe és ezért sohasem jutott előre; mindig ugyanazokat az eredményeket hozta újra létre”⁴³.

A metafizikusok véleménye szerint a világban nincsenek minőségi átmenetek az egyik állapotból a másikba és nincs fejlődés az alsóbb fokozatból a felsőbb felé. A csillagvilág és a naprendszer olyanok

⁴³ Marx—Engels. Válogatott művek. 2. kot. Szikra 1949. 369. old.

maradnak, mint amilyenek öröktől fogva voltak, itt semmi sem pusztul el és semmi új sem keletkezik. A földön a legősibb időktől kezdve egyetlen állat, egyetlen növény sem öltött tökéletesebb alakot, nem vált minőségileg mássá. A társadalom fejlődése szintén a megjárt szakaszok ismétlődése. Vico olasz filozófus (1688—1744) társadalomelmélete szerint például a társadalom folytonosan ismétlődő körforgást végez. Kezdetben a gyermekkor szakaszát éli át, amikor a vallásos világnézet és a zsarnokság uralkodik; majd az arisztokrácia és a lovagok uralmával az ifjúság, a fellendülés periódusa következik; végül az érettség periódusa jön, amikor virágzik a tudomány és a demokrácia és amikor egyúttal visszafelé halad, lehanyatlík a társadalom. A hanyatlás időszakát újból a gyermekkor időszaka váltja fel. És így megy ez a végtelenségig.

Abban az időszakban, amikor a kapitalizmus legfelsőbb és utolsó szakaszába, az imperializmusba ment át, a burzsoá filozófia egyre gyakrabban és gyakrabban kezdett a körforgások elméletéhez folyamodni. Megjelennek Nietzsche és Spengler, a reakciós imperialista filozófia ideológusai, a fasiszmus előfutárai. Az igazi ember — a ragadozó ember, jelentette ki Nietzsche, a jelenkori kultúra pedig gyalázat számára. Ez a kultúra gyengévé és akarathétkülivé tette az embert. Vissza kell térnünk az előző állapothoz, a ragadozó állatok állapotához. Haladónak — nyilatkoztatja ki ez a sötétfejű filozófus — csak az olyan társadalmat nevezhetjük, amelyben óriási embertömegek és a tömegek jóléte egyes erős emberek boldogulása érdekében feláldozhatók. Másszóval, Nietzsche azt ajánlja az embereknek, hogy önként váljanak a „felsőbbrendű emberek” kis csoportjának rabszolgáivá.

Spengler szerint a társadalom három fejlődési szakaszon: a születésen, a virágzáson és a hanyatláson halad át. Az emberi történelem jelen szakasza, jelen-

tette ki, a hanyatlás szakasza; a modern kultúra valamennyi vívmánya lerombolandó. A modern társadalom romjain új történelmi fok jön létre, amely újrateremti mindazt, ami a társadalom születésének korábbi periódusaiban — a társadalom csecsemőkorának periódusában létezett. A XX. század civilizációjának az a sajátossága, állította Spengler, hogy az ember területhódításra törekszik. A rablőháborúkat és azt, hogy az egyik ember a másikat rabszolgájává tegye, véleménye szerint, maga az emberi történelem menete teszi szükségessé. Ez a „filozófiája” Spenglernek, a reakciós imperialista burzsoázia egyik vezető ideológusának.

Az ilyen „tanítás” a kapitalista rend bomlásának és rothadásának jele. Az imperialista rablás „elméleti igazolása” ez, harci eszköz a tömegeknek a kommunizmus felé való törekvése ellen. Ha a történelem útja egy zárt körpálya, a kapitalista civilizáció pedig e kör legfelsőbb láncszeme, úgy ebből az következik, hogy nincs és nem is lehet semmiféle mozgás a haladás felé. Az emberiségnek nem a társadalom további előrehaladásáért kell küzdenie, hanem a régi, a kapitalista rend fenntartásáért, sőt a rabszolgasághoz való visszatérésért. A kapitalista rend helyett szocialista rend — e reakciósok véleménye szerint — egyértelmű az egész civilizáció pusztulásával. Ime, milyen következtetésekhez vezet a körforgások elmélete.

A modern burzsoá filozófusok, a reakciós, rabló imperializmus érdekeinek képviselőitében ugyancsak a kultúra pusztulásáról, a társadalom hanyatló irányzatáról kiabálnak. És ez nem véletlen. Az imperialisták, mivel elkerülhetetlen pusztulásuk küszöbén állnak, megkísérlik visszafelé fordítani a történelem kerekét, késleltetni a társadalom leküzdhetetlen előrehaladását a kommunizmus felé.

Az előrehaladó mozgásról szóló tételt a Marx előtti filozófiában Hegel fogalmazta meg a „tagadás tagadásának” törvényében. Hegelnél ez a törvény egész rend-

szere felépítésének alapjaként szerepel. A felfelé haladó fejlődés racionális eszméje azonban Hegelnél idealista, misztikus formát ölt. Hegel a fejlődés törvényeit nem a reális valóságból vezeti le, hanem a gondolkodás törvényeiként ráerőszakolja őket a valóságra. A valóság teremtmője, Hegel szerint, az abszolút eszme.

Marx és Engels Hegel idealista dialektikáját éles bírálatnak vetették alá, kimutatták annak erőltetett és zavaros jellegét. Új, Hegel idealista dialektikájával alapján ellentétes módszert alkottak meg — a marxista dialektikus módszert. Marx és Engels munkáiban azonban a hegeli terminológia számos esetben megmaradt, többek között a „tagadás tagadása” kifejezés is. Teljesen nyilvánvaló az, hogy a „tagadás tagadásának”, miként a dialektika valamennyi többi tételének is, Marxnál és Engelsnél alapvetően más a jelentése, mint Hegelnél.

Amikor Dühring azt állította, hogy Marx a „tagadás tagadásának” hegeli formuláját használja fel társadalmi és gazdasági következtetéseinek megindokolásához, Engels megsemmisítően megcáfolta az effajta ostoba állításokat. Marx a történelmi szükségszerűséget sohasem a „tagadás tagadása” alapján bizonyította — írta Engels. Marx következtetései mindenkor rendkívül nagy tényanyag vizsgálatán, a reálisan végbe menő történelmi folyamat adatain alapultak. A „tagadás tagadása” formulát Marx úgy értelmezte, hogy a való világban a fejlődés emelkedő vonalban előre halad, hogy ebben a folyamatban az új az, ami tagadja a régit. Az adott tétel igazolására Engels „A tőke” első kötetéből azt a híres helyet idézi, ahol Marx arról ír, hogy a termelési eszközök tulajdonának egyes formáit a társadalom fejlődéstörténete folyamán más tulajdonformák tagadják. A „tagadás tagadása”, Engels szerint, „...igen egyszerű, mindenütt és naponként végbe menő eljárás mód, amelyet bármely gyermek megért-

het, mihelyt megtisztítjuk attól a titok-lim-lomtól, amelybe a régi idealista filozófia burkolta s amelybe tovább is beburkolni a Dühring úr vágású, gyámoltalan metafizikusoknak érdekében áll⁴⁴.

Lenin szintén síkraszállt a „tagadás tagadása” marxista fogalmának elferdítése ellen.

Amikor a múlt század kilencvenes éveiben Mihajlovszkij, a liberális narodnyikok képviselője Marx-ellenes rágalmazó koholmányokkal lépett fel és azt állította, hogy Marx hegeli triádokkal bizonyítja be megállapításait, Lenin élesen visszavágott Mihajlovszkijnek.

„Engels... azt mondja — írta Lenin —, hogy Marxnak soha esze ágában sem volt, hogy a hegeli triádák segítségével bármit is «bebizonyítson», hogy Marx csak a tényleges folyamatot vizsgálta és kutatta, s az elmélet egyetlen kritériumának azt ismerte el, hogy megegyezik a valósággal. Ha emellett olykor megtörtént, hogy valamely társadalmi jelenség fejlődése megfelelt a hegeli sémának: tétel — tagadás — a tagadás tagadása, ebben semmi csodálni való nincsen, minthogy a természetben ez egyáltalán nem ritkaság... Mindenki előtt világos, hogy Engels érvelésének súlypontja azon van, hogy a materialisták feladata a valóságos történelmi folyamat helyes és pontos ábrázolása, hogy a makacs ragaszkodás a dialektikához, olyan példák kiválogatása, amelyek a triáda helyességét bizonyítják, nem egyéb, mint annak a hegelizmusnak a maradványa, amelyből a tudományos szocializmus kinőtt, a hegelizmus kifejezési módjának maradványa⁴⁵.

Sztálin elvtárs amikor megfogalmazta a marxista dialektikus módszer alapvonásait, a fejlődési folyamatot úgy jellemezte, mint haladó, emelkedő mozgást az egyszerűtől a bonyolult felé, az alacsonyabbtól a magasabb felé.

⁴⁴ Engels. Anti-Dühring. 140. old.

⁴⁵ Lenin Művei. 1. kot. Szikra 1951. 163. old.

„... a dialektikus módszer azt tartja — írja Sztálin elvtárs —, hogy a fejlődés folyamatát nem körforgásként, nem a megtett út egyszerű megismétlődéseként, hanem előrehaladó mozgásként, felfelé ívelő mozgásként, a régi minőségi állapotból új minőségi állapotba való átmenetként, az egyszerűtől a bonyolult felé, az alacsonyabbtól a magasabb felé haladó fejlődésként kell felfogni”⁴⁶.

A marxista dialektikának ez a tétele arra utal, hogy valóban új ott jelentkezik, ahol a fejlődés előre halad, ahol az új a fejlődésben magasabb fokot jelent. A társadalom története — annak a története, hogyan váltja fel az egyik társadalmi rendet a másik. A társadalom története haladás az alacsonyabb minőségi állapotból a magasabb minőségi állapotba. Az ősközösségi rend azért adta át a helyét a rabszolgatartó rendnek, mert az utóbbi az anyagi termelés magasabb színvonalát jelentette. Ugyanez történt akkor is, amikor a feudalizmust a kapitalizmus váltotta fel. Napjainkban a társadalom feltartóztatlan előrehaladása a kommunizmus felé azon alapul, hogy a kommunista termelési mód az anyagi termelés és a társadalmi viszonyok magasabb formáját jelenti, és hogy a termelőerők teljesen megérték a kommunista termelési viszonyok számára.

Az előrehaladó mozgás a természetben, mutat rá Engels, abban jut kifejezésre, hogy először a sejtnélküli és sejttel rendelkező protiszták számtalan faja fejlődött ki, melyek közül egyesek fokozatosan az első növényekké, mások az első állatokká differenciálódtak. Ez utóbbiakból fejlődött ki további differenciálódás útján az állatok számtalan osztálya és faja és végül az a forma, amelyben az idegrendszer a legteljesebben kifejlődött: a gerincesek. Végül a gerinces állatok között megjelent a legmagasabbrendű osztályhoz tartozó állat — az emberszabású majom, ebből tör-

⁴⁶ Sztálin. A leninizmus kérdései. 671. old.

tént az átmenet az élőlények legmagasabb formájához — az emberhez.

A fejlődés megváltozhatatlan törvénye a felfelé haladó mozgás az alacsonyabbtól a magasabbhoz az egyszerűtől a bonyolulthoz. Ez azért megy végbe, mert az új minőségi állapot ellentmondásba kerül a régivel, s ennek eredményeként az új legyőzi, tagadja a régit.

Így a kapitalista társadalmi rend, amely a feudális rendet felváltotta, megdöntötte a régi társadalmi rendszert és megszilárdította az újat.

A szocializmus győzelme a Szovjetunióban a szocializmus és a kapitalizmus közti éles és elkeseredett harc során ment végbe, melynek eredményeként felszámolásra kerültek a régi kapitalista viszonyok és megszilárdult az új társadalmi rend, amely mint a tökéletes társadalmi rend egyenes ellentéte, a kapitalista társadalom határozott tagadása.

A materialista dialektika klasszikusai hangsúlyozták, hogy az új harcát a régivel és a régi tagadását az új részéről úgy kell felfognunk, hogy a régit felváltja az új, s e felváltásnak objektív jellege van.

Tagadni a dialektikában, mondotta Engels, nem azt jelenti, hogy egyszerűen „nem”-et mondunk, vagy egy dolgot nemlétezőnek nyilvánítunk, vagy azt valami módon elpusztítjuk. Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy az új a régi alapján fejlődik ki és mindazt a pozitívat tartalmazza, ami megvolt a régiben. „Nem a meztelen tagadás, nem a haszontalan tagadás — írta Lenin —, *nem a szkeptikus tagadás*, ingadozás, kételkedés jellemző és lényeges a dialektikában — amely kétségtelenül magában foglalja a tagadás elemét, és pedig mint legfontosabb elemét — nem, hanem a tagadás, mint az összefüggés mozzanata, mint a fejlődés mozzanata, a pozitívum megtartásával...”⁴⁷

⁴⁷ Lenin. Filozófiai füzetek. 197. old. (oroszul).

Például, minden új társadalmi-gazdasági alakulat megtartja és továbbfejleszti azt a pozitívat, melyet az emberek előző nemzedékeinek sora hozott létre. Sztálin elvtárs kigúnyolta azokat a „marxistákat”, akik azt állították, hogy a proletariátusnak nem szabad az elmúlt korok kulturális vívmányait felhasználnia, hanem mindent újból kell megalkotnia, így a vasutakat, épületeket, gépeket és berendezéseket is. Méltán kapták ezért a „troglodita” („barlanglakó”) gúnynevet.

A régihez viszonyítva a tárgy vagy jelenség új minőségi állapota tartalma szerint gazdagabb és teljesebb.

Minden társadalmi fok, minden társadalmi-gazdasági alakulat az előző alakulathoz képest magasabb fokú. Így a rabszolgatartó rend termelési módja magasabb az ősközösségi rendénél, a feudális termelési mód magasabb a rabszolgatartó rend termelési módjánál, a kapitalista termelési mód magasabbfokú a feudális termelési módhoz képest. A kommunizmus feltétlenül magasabbfokú, mint a kapitalizmus, mivel a kommunizmus az emberek társadalmi életének legelőkeltebb formája.

Az előrehaladó mozgás elismerése azonban nem zárja ki az ideiglenes eltéréseket az előrehaladó mozgás fő tendenciájától.

A marxista dialektikus módszer arra tanít, hogy ne csak a fejlődés emelkedő vonalát lássuk meg a természetben és a társadalomban, hanem a lefelé haladó vonalat is, például a társadalmi életben a reakciós mozgást, amely a társadalmat visszafelé húzza. Minden történelmi korszakban, mondotta Lenin, mindig vannak egyes, hol előre, hol visszafelé irányuló mozgások, eltérések a mozgás átlagos típusától és átlagos ütemétől. A felfelé haladó fejlődés olyan bonyolult és ellentmondásos folyamat, amely tartalmazza a visszafelé irányuló mozgás elemeit, a visszaesés cik-cakját is.

„... Nem dialektikus, nem tudományos, elméletileg helytelen a világtörténelmet úgy elképzelni, hogy

az símán és egyenletesen halad előre anélkül, hogy néha óriási ugrásokat ne tenne hátrafelé"⁴⁸.

Sztálin elvtárs ezt a tételt a forradalom fejlődésének példáján mutatja be. „... A forradalom — mondja Sztálin — rendszerint nem egyenesen felfelé ívelő vonalon, szakadatlan fellendülés formájában fejlődik, hanem zeg-zúgos úton, előnyomulásokkal és visszavonulásokkal, dagályokkal és apályokkal, amelyek a fejlődés során megedzik a forradalom erőit és előkészítik a forradalom végleges győzelmét”⁴⁹.

A történelem ismer ilyen visszaeséseket, mint például a Bourbon dinasztia restaurációját Franciaországban I. Napoleon uralmának megdöntése után, a reakció korszakát Oroszországban az 1905—1907. évi forradalom leverése után, a népi demokratikus rendszer felszámolását és Tito provokátor-kém klikkje fasiszta uralmát Jugoszláviában stb.

A dialektikus fejlődés megváltozhatatlan törvénye azonban az, hogy az új, a haladó utat tör magának, a forradalmi erők elkerülhetetlenül felülkerekednek a reakción, az előrehaladás végeredményben leküzd minden zegzúgos visszaesést, minden elhajlást, amely eltér a felfelé haladó fejlődéstől. „... minden látszólagos véletlen és minden pillanatnyi visszaesés ellenére végül is haladó fejlődés tör utat magának” — írta Engels⁵⁰.

Valóban, bárhogyan is tombolt a cári önkényuralom a reakció időszakában, bármily kegyetlen intézkedéseket is tett a proletariátus ellen, mégis a proletariátusé lett a diadal. Vegyünk egy másik példát: az, hogy számos burzsoá országban nyílt fasiszta diktatúra került uralomra, kétségtelenül visszaesés volt, a reakció megnyilvánulása. De mint azt a forradalmi harc gyakorlata megmutatta, a fasizmus győzelme Bulgáriában,

⁴⁸ *Lenin Művei*. 22. köt. 322. old.

⁴⁹ *Sztálin Művei*. 7. köt. Szikra 1951. 98. old.

⁵⁰ *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. 383. old.

Romániában, Lengyelországban és más országokban ideiglenes, átmeneti volt. Ezen országok haladó társadalmi erői, a nagy Szovjetuniónak a fasizmus felett aratott világtörténelmi győzelmére támaszkodva, lehetővé tették, hogy országaik a demokrácia és a szocializmus útján fejlődjenek.

Az emberiség történetének jelen szakasza nagy-szerűen igazolja, hogy helyes a marxista dialektikának az a tétele, amely szerint a mozgás előrehaladó, s az új, a haladó a társadalom életében elkerülhetetlenül győzedelmeskedik.

A régi világ, a kapitalizmus világa, már nem képes előrehaladni, és a társadalmi fejlődés béklyójává vált. Az új világ, a szocializmus világa, növekszik és erősödik, ellenállhatatlanul halad az önmagát túlélő tőkés társadalom felváltása felé. A szocializmus győzelme és a kommunizmus sikeres építése a Szovjetunióban, a szocialista építés a népi demokratikus országokban, a hatalmas kommunista mozgalom a kapitalizmus országaiban, a gyarmati országok népei harcának fokozódása imperialista elnyomók ellen — mindezek a megszilárduló új társadalmi rend, a kommunizmus láncszemei.

Napról-napra világosabbá válik a világ néptömegeinek tudatában az, hogy harcolni kell az új, szocialista életért.

Az a hatalmas mozgalom, amely a tartós békéért és a demokráciáért, a háborús gyujtogatók terveinek megghiúsításáért, a népek függetlenségéért és szuverenitásáért kibontakozott, a tömegek fellépésének olyan formája, amely nemcsak a dolgozó osztályok mindennapi létérdekeit érinti, hanem közvetlenül a kapitalizmus pillérei ellen is harcba viszi őket. Nagy jelentősége van annak, hogy a világ népei egyre világosabban látják a kommunisták igazát, egyre inkább meggyőződnek arról, hogy csakis a kommunista pártok harcolnak következetesen az imperialista elnyomás és

a háború ellen, hogy csakis a marxizmus-leninizmus zászlaja alatt változtathatják meg gyökeresen helyzetüket, és szabadulhatnak meg az évszázados rabszolgaságtól, munkanélküliségtől és a pusztulástól.

Az imperializmus és a reakció erői akadályként állnak a tömegeknek a szocializmushoz vezető útjában. A világ imperialistái, élükön az Egyesült Államok uralkodó köreivel, a kapitalizmus összeomlásának feltartóztatására törekednek. Mindent a reakció szolgálatába állítottak: az államhatalmat és a hadsereget, a sajtót, a művészetet és az egyházat egyaránt. Különösen a népi demokratikus országok ellen és a Szovjetunió — a szocializmusért, a békéért és a népek közti egyenlőségért vívott harc fő ereje — ellen tombol a reakció. De bárhogyan is tomboljanak, bárhogyan is dühöngjenek az imperialista rablók és lakájaik — a jobboldali szocialisták —, nem tudják megállítani a társadalom előrehaladását, nem tudják megtörni a tömegek akaratát és előretörését a béke, a demokrácia, a kommunizmus felé.

„Olyan korban élünk — mondotta Molotov elvtárs —, amikor minden út a kommunizmushoz vezet.”

6. MIT JELENT A PROLETARIÁTUS PÁRTJA SZÁMÁRA A MARXISTA DIALEKTIKUS MÓDSZERNEK AZ A TÉTELE, HOGY A MENNYISÉGI VÁLTOZÁSOK GYOKERES, MINŐSÉGI VÁLTOZÁSOKBA CSAPNAK ÁT?

A dialektikus és a történelmi materializmus — a marxista-leninista párt világszemlélete — hatalmas elméleti fegyver a proletariátus és pártja kezében, a kommunizmusért vívott harcban.

A bolsevik párt — az újtípusú párt, a harcos és forradalmi párt — a kommunizmus felépítésének nagyszerű feladatát tűzi maga elé. Ereje a tömegekkel való szoros kapcsolatában rejlik. A párt, felismerve azt, hogy a kapitalista társadalmat csakis forradalmi úton

lehet szocialista társadalommá átalakítani, a kapitalizmus felett aratott világtörténelmi jelentőségű győzelemre, a kizsákmányolás megszüntetésére, a szocializmus megvalósítására vezette a Szovjetunió népeit. Irányításával a szovjet nép felépítette a szocializmust és sikeresen építi a kommunizmust. A párt a dolgozók harcának irányításában a marxizmus-leninizmus elméletére, a társadalmi élet fejlődéstörvényeinek ismeretére támaszkodik. E törvények alapján a bolsevik párt felismeri, hogyan és hova fejlődnek az események a társadalom életében, hogyan és hova kell vezetni a munkásosztályt és az egész népet. A társadalmi élet fejlődésének törvényszerűségeit a marxizmus-leninizmus tárta fel és indokolta meg, amelynek filozófiai alapja a dialektikus és a történelmi materializmus.

A dialektika a marxizmus lelke — mondja Sztálin elvtárs. — A dialektika arra tanít, hogy helyesen fogjunk hozzá a bennünket környező világ jelenségeinek tanulmányozásához, helyesen tárjuk fel a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás általános törvényeit. A materialista dialektika, mely a proletariátust és pártját felvértézi a hathatós harci módszerek ismeretével, a társadalom új, kommunista alapokon való forradalmi átalakításának eszköze.

A marxista dialektika harmadik alapvonása arra tanít, hogy úgy tekintsük a fejlődést, mint a mennyiségi változásoknak gyökeres, minőségi változásokba való ugrásszerű átmenetét. Rendkívül fontos forradalmi következtetésekhez vezet e tétel alkalmazása a társadalom történetére, a proletariátus pártjának gyakorlati tevékenységére. „Ha a lassú mennyiségi változások gyors és hirtelen minőségi változásokba való átcsapása a fejlődés törvénye — mutat rá Sztálin elvtárs —, akkor világos, hogy a forradalmi változások, melyeket az elnyomott osztályok visznek véghez, teljesen természetes és elkerülhetetlen jelenségek.

Tehát, a kapitalizmusból a szocializmusba való át-

menet és a munkásosztály felszabadulása a kapitalista iga alól nem lassú változások útján, nem reformok útján, hanem csakis a kapitalista rend minőségi megváltoztatása útján, forradalom útján valósítható meg.

Tehát, hogy ne tévedjünk a politikában, forradalmároknak kell lennünk, nempedig reformistáknak⁵¹.

A metafizika hívei, a dialektika és a szocializmus ellenségei, az összes reformisták, köztük a jobboldali szocialisták is, mindennél jobban félnek a társadalmi élet megismerésének és átalakításának forradalmi módszerétől. A törvénytelenység és a történelmen gyakorolt erőszak tetőpontjának tekintik a tömegek határozott fellépését a tőkés magántulajdon és a kizsákmányolás ellen. A kapitalista társadalom szociális robbanások és megrázkódtatások nélküli, tervszerű, harmonikus fejlődéséről fecsegnék.

A metafizikus módszerbe kapaszkodva, nem vesznek tudomást arról a tényről, hogy a természetben és a társadalomban a változás, fejlődés és megújulás szakadatlan folyamata megy végbe, hogy az életben mindig van új és régi, születő és elhaló, forradalmi és reakciós, és az a harc, mely közöttük dúl, alkotja a fejlődési folyamat belső tartalmát, a mennyiségi változások gyökeres, minőségi változásokba való átmene-
tének belső tartalmát.

Az, hogy a metafizika hívei tagadják az ugrások, forradalmak útján végbemenő gyökeres, minőségi társadalmi átalakulásokat, hogy a kapitalista társadalom tervszerű, harmonikus fejlődéséről beszélnek — reformista kísérlet, mely meg akarja indokolni a kapitalizmus békés belenövését a szocializmusba, valamint a proletárforradalomról és a proletariátus diktatúrájáról való lemondást.

Ennélfogva a munkásosztály harcát a burzsoá rend keretében elérhető lassú, jelentéktelen változásokra

⁵¹ Sztálin. A leninizmus kérdései. 675 old.

(reformokra) korlátozzák, az ösztönösség és az automatizmus elméletét magasztalják. Az „ökonomisták” és a mensevikek, a II. Internacionále revizionistái és a jobboldali szocialisták elleneztek és ellenzik a tőke elleni döntő harcot, és igyekeznek a munkásmozgalmat olyan formákra leszűkíteni, melyek a burzsoázia számára elfogadhatók. A filozófia terén, mutatott rá Lenin, a revizionisták a burzsoá professzori „tudomány” uszályában kullognak és „a «kőrmönfont» (és forradalmi) dialektikát az egyszerű (és nyugalmas) evolúcióval helyettesítve”⁵² elposványosítják a marxista filozófiát.

Az opportunisták egyre nagyobb mértékben terjesztik a hírhedt termelőerő-elméletet, melynek alapgondolata az, hogy a kapitalista gazdaság fejlődése önmagától, automatikusan a szocializmushoz vezet. A proletariátusnak nincs miért a forradalomhoz folyamodnia — állította ezen elmélet egyik megalkotója, a renegát Kautsky —, mert amikor a termelőerők színvonala és a munkásosztály kulturáltságának foka eléri a legmagasabb pontot, akkor a társadalom önmagától átmegy az új állapotba.

A jobboldali szocialisták, az angol-amerikai imperializmus lakájai logikusan végigvitték Kautsky tételét. Azt bizonygatják, hogy lehetséges az átmenet a szocializmusba tisztán evolúciós úton, úgy, hogy a kapitalista vállalatok fokozatosan szocialista vállalatokká változnak és a burzsoá állam szocialista állammá alakul át. Áruló aknamunkájuk különösen azért ártalmas, mert a régi szociáldemokrácia tapasztalatait felhasználva, szocialista frazeológiával és a demokrácia álarcával leplezik rabló, imperialista lényegüket. Ebben a tekintetben jellegzetesek az olyan megrögzött jobboldali szocialista, mint Karl Renner nyilatkozatai. Renner „Az új világ és a szocializmus” címen 1946-

⁵² *Lenin* Valogatott muvek 1 kot. 77. old.

ban megjelent munkájában ugyanazt a vonalat folytatja — a munkásmozgalom elárulását és alárendelését a burzsoázia érdekeinek —, mint a II. Internacionále virágzásának éveiben és az első világháborútól a fasiszta Németország szétzúzásáig terjedő időszakban. Dicsekvéssel beszél az ausztrómarxizmusról (Adler, Otto Bauer, Hilferding), amely szerint „gazdagon megtermékenyítette a szocializmus elméletét”. A modern társadalom elemzéséhez, írja, „valóban dialektikusan” kell hozzáfognunk és „ebben a szellemben kell továbbvinnünk a dolgozók nevelésének feladatát”. A munka és a tőke közötti ellentét — mondja — „nem tipikus és nem határozza meg a fejlődés menetét”. Renner szerint az osztályharcot szinte nem is a burzsoá állam ellen, hanem a burzsoá államért kellene folytatni. A proletariátus diktatúrája, kiált fel, az „alárendeltek gyengeségének” a jele, a társadalmat erőszakkal nem lehet szocialista alapokra helyezni. Most, nyilatkoztatja ki Renner, a szakszervezetek, szövetkezetek és a helyi önkormányzatok kora érkezett el, azoknak a szervezőknek a kora, akik tervszerűen irányítják az egész gazdaságot és fokozatosan kiszorítják a tőkéseket. Az éles osztályharc követelése elfogadhatatlan — jelenti ki — mivel ez felfingerelheti a termelési eszközök birtokosait, azokat, akikre „céljaink eléréséhez a legnagyobb szükségünk van”. A szocializmus békés megvalósítására — bizonygatja — a legalkalmasabb intézmény a burzsoá állam, mindazon járulékaival, melyek a demokráciával, a jogegyenlőséggel és a burzsoá állam ama lehetőségeivel kapcsolatosak, hogy a társadalom valamennyi osztályának, valamennyi rétegének érdekeit megvédheti, mivel a modern államhatalom funkciója megváltozott. Most az államapparátus többségét szervezett szocialisták és szakszervezeti funkcionáriusok alkotják és ezért csak arról kellene beszelnünk, hogy ők kerekedjenek felül, mint ezt a labouristák elérték Angliában.

Ugyanílyen szellemben fecsegnek Laski, Schumacher és a velük egyívásúak. A különbség közöttük csak néhány terminológiai sajátosságban rejlik, de a lényeg egy és ugyanaz: a proletárforradalom és a proletárdiktatúra tagadása, az a törekvés, hogy a munkásmozgalmat az imperialista burzsoázia érdekeinek vesék alá.

A történelem azt tanítja, hogy egyetlen társadalmi rend sem engedi át a helyét egy másiknak addig, amíg gazdasági és politikai alapjait szét nem zúzzák és egyetlen uralkodó osztály sem engedi át a helyét egy másik osztálynak harc nélkül, döntő összecsapások nélkül.

A burzsoázia soha nem mond le előjogairól, a termelési eszközöket és a politikai hatalmat soha nem adja az egész társadalom kezébe.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet csakis a régi, kapitalista rend gyökeres, minőségi megváltoztatásával, csakis forradalom útján hajtható végre.

Igen ostoba módon járnánk el, írta Engels, ha ölbe tett kézzel nyugodtan várakoznánk, amíg megkapjuk jogainkat. Ellenkezőleg, „mennél nagyobb nehézségek kerülnek utunkba, annál nagyobb energiát és aktivitást kell kifejtenünk ahhoz, hogy mindennek ellenére szervezkedjünk és megállapodjunk a közös cselekvésben. «Segíts magadon, az isten is megsegít» — mondja a régi közmondás. Valóban, bennünket, proletárokat, senki sem szabadít fel, ha mi *magunk* fel nem szabadítjuk magunkat”⁵³.

Ez az, amiért a tudományos kommunizmus megalapítói elsősorban arra tanították a proletariátust és a dolgozók széles tömegeit, hogy felszabadulásukat csakis egyetlen úton — a proletárforradalom és a proletárdiktatúra kivívása útján — érhetik el. Már első

⁵³ Marx—Engels Művei. V. köt. 569. old. (oroszul).

munkáikban arra tanítanak, hogy „a forradalom a történelem hajtóereje”, s a forradalom akkor érik meg, amikor egyrészt megérték a kapitalista társadalom alapvető belső ellentmondásai, másrészt pedig, amikor a forradalmi osztály tudatosította ezeket az ellentmondásokat. Ugyanezt a gondolatot viszi keresztül Marx „A filozófia nyomora” című munkájában is, melyben arra utal, hogy a szocialista tudat növekedésével a munkásosztály „magában való osztályból” „magáért való osztállyá” válik, hogy összeforrottsága és szervezettsége az eljövendő diadalmas ütközetek legfontosabb elemét alkotja.

„A Kommunista Párt kiáltványában” Marx és Engels élesen megbírálták a polgári és a kispolgári szocializmus képviselőit azért, mert azok ahelyett, hogy forradalmi cselekvésre hívták volna fel és készítették volna elő a tömegeket, a szocializmus békés eljöveteleéről szóló különböző irodalmi fecsegésekkel gyengítették a tömegek akaratát; azért, mert nem akarták meglátni a proletariátusban a hatalmas átalakító erőt és mert mindenfajta politikai, forradalmi tevékenységet elvetettek.

A tudományos kommunizmus megalkotói konyörtelenül ostorozták az opportunizmus legcsekélyebb megnyilvánulását is a munkásosztály és pártja sorai-ban, harcoltak mindenki ellen, aki a kapitalizmus meg-rohamozása ellen lépett fel.

Marx és Engels ama tanítását, hogy a kapitalista társadalmat forradalmi úton kell szocialista társadalommá átalakítani, az új történelmi viszonyok között Lenin és Sztálin folytatták és zseniálisan továbbfejlesztették. Nem lehet győzedelmeskedni a burzsoázia felett, mutatott rá Lenin, a régi gazdasági és politikai rendszer döntő szétzúzása nélkül, a kizsákmányoló osztályok hatalmának felszámolása és a proletárdiktatúra létrehozása nélkül.

A SzK(b)P Központi Bizottságának 1929 áprilisi

plénumban mondott beszédében Sztálin a következőket mondotta: „Még nem fordult elő a történelemben, hogy a halódó osztályok önként távoztak volna a színről. Még nem fordult elő a történelemben, hogy a halódó burzsoázia létének védelmére ne vetette volna latba minden csepp maradék erejét”⁵⁴.

Az „Anarchizmus vagy szocializmus?” című munkájában Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a proletariátus osztályharcának sokféle formája van: a sztrájk, a munkabeszüntetés, a bojkott, a tüntetés, a képviseleti intézményekben való részvétel stb. E harci módszerek mindegyikére a maga idején és a maga helyén feltétlenül szüksége van a proletariátusnak, azonban valamennyi csak *előkészítő* eszköz és önmagában véve egyik sem *döntő* eszköz, amelynek segítségével a proletariátus le tudná rombolni a kapitalizmust. A kapitalizmust nem lehet csupán általános sztrájkokkal lerombolni: az általános sztrájk csak bizonyos előfeltételeket készíthet elő a győzelemhez. Nem lehet csupán a parlamentben való részvétellel megdönteni a kapitalizmust: a parlamentarizmus segítségével csupán bizonyos előfeltételek készíthetők elő a kapitalizmus megdöntéséhez.

„Mi tehát az a *döntő* eszköz, amelynek segítségével a proletariátus megdönti a kapitalista rendet?

Ez az eszköz a *szocialista forradalom*”⁵⁵.

A harc forradalmi formájának elismerése nem jelenti azonban azt, hogy bármikor, a reális lehetőségek számításba vétele nélkül előre törhetünk. A marxizmus-leninizmus klasszikusai figyelmeztetnek arra, hogy a szükségszerű fejlődési szakaszokat átugrani, a társadalom robbanás útján való forradalmi átalakításának feladatát előzetes előkészítés nélkül megoldani nem lehet. A forradalmi osztályharc formáinak és mód-

⁵⁴ Sztálin Művei. 12. kot. Szikra 1950. 41—42. old.

⁵⁵ Sztálin Művei. 1. kót. 361. old.

szereinek marxista felfogása kizárja mind a reformista felfogást — mely csupán a kapitalizmus alapjait érintetlenül hagyó részköveteléseket ismeri el —, mind a különböző fajta baloldaliaskodó vágtatást, mely vak-tában elő nem készített ugrásokat hirdet.

Lenin hangsúlyozta, hogy az opportunisták harca a munkásmozgalomban a proletárforradalom és a proletárdiktatúra marxista elmélete ellen két irányban folyik. A II. Internacionále revizionistáin kívül, akik a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet egyetlen eszközének csak a részleges reformokat ismerik el, még anarchisták is vannak, akik csak váratlan és elő nem készített robbanásokat, katasztrófákat ismernek el. A fejlődés evolúciós formáját tagadva, az anarchisták elvetik a győzedelmes forradalomhoz szükséges előkészítő munkát, tehát magát a forradalmat is.

A reformokat, a parlamenti szószerk felhasználását a fennálló rend leleplezésére, megvetőleg olyan apró munkának nevezik, amely figyelmet sem érdemel. A forradalom „nagy napjai”, mondják, önmaguktól, spontán következnek be.

A formális különbség ellenére a reformistáknak és az anarchistáknak megvan az a közös vonásuk, hogy az egyik is, a másik is a munkásosztály forradalmi harca ellen, a proletárdiktatúra kivívásának szükségessége ellen lép fel. „Ezek is, azok is — írta Lenin — fékezik a legfontosabbat, a leglényegesebbet: a munkások tömörítését nagy, hatalmas, jól működő, minden körülmények között jól működni képes szervezetekbe, amelyeket az osztályharc szelleme hat át, amelyek világosan látják a kitűzött célt és valóban marxista világnézet szerint nevelődnek”⁵⁶.

A forradalmi proletárharc elméletének és taktikájának — mutatott rá Lenin — a mozgás két formája: az evolúció és a revolúció egységéből, valamint az

⁵⁶ Lenin. Marx, Engels, marxizmus. 236. old.

objektív helyzetből és a tömegek, pártok, csoportok és egyes személyek forradalmi energiájából kell kiindulnia.

„A marxizmus — írta Lenin — minden egyéb szocialista elmélettől abban különbözik, hogy az objektív helyzetnek és a fejlődés objektív menetének elemzésénél pompásan egyesíti a teljes tudományos józan-ságot és a tömegek — valamint természetesen az egy vagy más osztállyal való kötelékeket kitapogatni és realizálni képes egyes személyek, csoportok, szervezettek, pártok — forradalmi energiája, forradalmi alkotóereje, forradalmi kezdeményezése jelentőségének leghatározottabb elismerését”⁵⁷.

A bolsevik párt Lenin és Sztálin vezetésével két fronton vívott engesztelhetetlen harcot: a marxizmus taktikájának mind reformista, mind anarchista elferdítései ellen. Így az ország iparosításának és a mezőgazdaság kollektivizálásának időszakában a párt szétzúzta a munkásosztály leggonoszabb ellenségeit — a kapitalizmus visszaállítására törő trockistákat és buharinistákat, akik a párt vonalának aláásását kísérelték meg.

Az ellenforradalmi trockizmus módszertani alapja a szubjektivizmus és a voluntarizmus, valamint a társadalmi élet objektív feltételei figyelembevételének teljes mellőzése a különböző stratégiai feladatok megoldásakor.

A népgazdaság helyreállításának és az ország iparosításának időszakában a trockisták kalandor módon az „ultraiparosítás” tervének elfogadását és a szovjet társadalom szükségszerű fejlődési szakaszainak átugrását javasolták. Ezenfelül ezt a tervet csupán a nyomás és adminisztratív intézkedések segítségével „készültek megvalósítani”.

Lenin már régen megvilágította, hogy a jobb-

⁵⁷ Ugyanott, 193. old.

oldali és a „baloldali” opportunisták áramlatok egy és ugyanazon érem két oldalát jelentik. És valóban, az „ultraiparosítás” követelése nem zavarta a trockistákat abban, hogy más alkalommal, amikor már létrejöttek a szocialista termelés gyors növekedésének reális feltételei, a növekedési ütem csökkentésének szükségességéről kiabáljanak.

A jobboldali restaurátorok módszertani alapja a társadalmi és történelmi jelenségek metafizikai felfogása volt, az a felfogás, mely tagadta az ugrások, fordalmak útján végbemenő gyökeres, minőségi változásokat a társadalomban.

A burzsoá szociológia régi meséit szajkózták, arról fecsegték, hogy a társadalom, különösen pedig a szovjet társadalom vezetésének kulcsa: az egyensúly fenntartása az osztályok között. Az ellenforradalmi „egyensúly-elmélet” álláspontja alapján azt ajánlották, hogy ne az elszánt osztályharc és a kulákságnak mint osztálynak a teljes kollektivizálás alapján történő felszámolása útján haladjunk a szocializmus felé, hanem teremtsük meg a munkásosztály és a dolgozó parasztság békés összhangját a „nepmanok”-kal és a kuláksággal. A „nepmanok” és a kulákok békésen, automatikusan belenőnek a szocializmusba, jelentették ki, mivel közöttük és a dolgozó tömegek között — akár a kapitalizmus és a szocializmus között — nincs elvi, minőségi különbség.

Sztálin elvtárs megsemmisítő csapást mért a trockisták és a buharinisták vonalára, kimutatta annak ellenforradalmi, áruló jellegét. A trockisták és a buharinisták pályafutásukat a marxizmus-leninizmus elméleti alapjai ellen intézett támadásokkal kezdték, s azzal végezték, hogy a Szovjetunió munkásosztályának legádázabb ellenségeivé, provokátorok, gyilkosok és kémek bandájává, a fasizmus közvetlen székértelőivá váltak.

Sztálin több ízben rámutatott arra, hogy a külön-

bőző stratégiai és taktikai jellegű intézkedések végrehajtásakor pontosan számba kell venni az objektív feltételeket, azok készenlétét, érettségét. Sztálin elvtárs figyelmeztetett arra, hogy az objektív társadalmi-történelmi eseményeknek nem lehet elébe vágni, de utánuk kullogni sem szabad.

A bolsevik párt és a szovjet állam hatalmas előkészítő munkája után 1929-ben elkezdődött a kolhozok tömeges szervezése. Itt teljes erejével megmutatkozott, milyen óriási jelentőségük és fontos szerepük van a kollektivizálás irányítóinak és szervezőinek, valamint annak, hogy mennyire ismerik a támadás marxista-leninista taktikáját.

Országunkban erre az időre valamennyi objektív anyagi feltételt megteremtettük ahhoz, hogy a szocialista rendszer győzelmet arathasson a falun. Most már az embereken, a szervezőkön és a vezetőkön múlt a kollektivizálás végrehajtása — ezé a hatalmas forradalomé, melynek az volt a rendeltetése, hogy a Szovjetunió mezőgazdaságát szocialista alapon gyökeresen átalakítsa.

Mindazonáltal a kolhozszervezés gyakorlatában komoly hibák fordultak elő. Sztálin elvtárs állandóan felhívta a vezetők figyelmét arra, hogy az egyéni parasztgazdaságoknak a szocialista gazdálkodás útjára való átvezetésében a legveszélyesebb az elszakadás a reális objektív feltételektől: az a törekvés, hogy vagy mindent az ösztönös fejlődésre bízzanak, vagy pedig túlgyors ütemre vegyenek irányt, üres adminisztrációra, tehát kalandorságra. Mindkét út egyaránt káros, mutatott rá Sztálin, mivel mindegyik a bolsevik párt és a szovjet állam szervező és mozgósító vezetéséről való lemondást jelent és nem a szocializmus győzelméhez, hanem a kapitalizmus visszaállításához vezet. A teljes kollektivizálás időszakában nem hiába folytatott a párt oly kérlelhetetlen harcot mind a főveszély, a jobboldali opportunizmus megnyilvánulása ellen,

amely azt az álláspontot képviselte, hogy a kollektívizálás önmagától megy és ilymódon akarta kudarcba fullasztani, — mindpedig a baloldali elhajlók ellen, akik túlgyors ütemben igyekeztek a tömegmozgalom elébe vágni és erőszakos úton kezdtek kolhozokat szervezni. Az olyan forradalom, mint az áttérés a szétforgácsolt, egyéni parasztgazdaságokról a szocialista nagyüzemű termelésre, nem mehetett végbe önmagától, békésen, elkeseredett osztályharc nélkül, anélkül a hatalmas anyagi, technikai és szervezési támogatás nélkül, melyet a munkások állama és a bolsevik párt a parasztnak nyújtott. Másrészt pedig az objektív lehetőségek átugrása, a kolhozok mesterséges létrehozása, annak hajszolása, hogy irreálisan rövid idő alatt száz százalékig kolhozokba szervezzék a parasztokat, nem vezethetett eredményre, s csak kárt okozott.

„A vezetés művészete komoly dolog — mutatott rá Sztálin elvtárs az «Akiknek a siker fejükbe szállt» című cikkben. — Nem szabad a mozgalom mögött elmaradni, mert elmaradni annyi, mint a tömegektől elszakadni. De nem szabad előre szaladni sem, mert előreszaladni annyi, mint elveszíteni a tömegeket és elszigetelni önmagunkat. Aki a mozgalmat vezetni akarja és egyúttal meg akarja tartani a kapcsolatot a milliós tömegekkel, annak két fronton kell harcolnia — az elmaradók ellen is, az előreszaladók ellen is”⁵⁸.

A falu gyökeres fordulata a szocializmus felé, a parasztnak tömeges belépése a kolhozokba 1929-ben, arra vezetett, hogy elvtársaink közül jónéhányan, akik a marxizmus-leninizmus elméletében kevésbé voltak járatosak, megszádláltak a sikerektől, elvetették a súlykot és erőltetetten szerveztek kolhozokat. 1930 februárjáig a parasztgazdaságok 50 százaléka tért át a kollektív gazdálkodásra. Ez a párt és a szovjet ál-

⁵⁸ Sztálin Művei. 12. kot. 214—215. old.

lam hatalmas győzelme volt. Néhány vezető azonban, ahelyett, hogy az elért eredmények megszilárdításához, a kolhozok gazdasági és szervezeti megerősítéséhez fogott volna, a kolhozok számának magas növekedési százalékáért és azért kezdett lelkesedni, hogy nyomban a kooperáció legmagasabb formájára — a kommunára térjünk át. Az „Aki nek a siker fejükbe szállt” és a „Válasz a kolhozparaszt elvtársaknak” című cikkekben Sztálin elvtárs a lehető legvilágosabban rámutatott arra, hogy miben rejlik a kolhozgazdálkodás ereje és miként kell a kolhozokat építeni. Abból a tényből, hogy minden feltétel megvan nálunk a szocializmus teljes győzelméhez a falun, hogy maga a parasztság szívesen megy a kolhozokba, egyáltalán nem következik az, hogy a falunak a szocializmus szellemében való átalakítását egyenesen a legmagasabb formával, a kommunával kell elkezdenünk. Annak a hajszának, amely a kommunák létesítésére irányul, nincs semmi köze a marxizmus-leninizmushoz és a kolhozok szétzüllesztésének, lejáratásának a politikáját jelenti. A parasztgazdaságok kollektivizálása terén felmerült baloldali elhajlások az ellenség malmára hajtották a vizet, kedvező talajt teremtettek a szocializmus győzelmét biztosító lenini-sztálini terv aláásásához. Nem arra van szükség, mondotta Sztálin elvtárs, hogy a reális lehetőségek teljes mellőzésével 100 százalékgig kolhozokba szervezzük a parasztgazdaságokat, hanem arra, hogy a meglevő kolhozokat gazdasági és szervezeti tekintetben megerősítsük.

Lenin és Sztálin útmutatásai a mozgás két formájának: az evolúciónak és a revolúciónak, az objektív feltételeknek, valamint a tömegek, a párt és az egyének forradalmi energiájának egybekapcsolására, napjainkban elsőrendű jelentőségű mind abban a harcban, melyet népünk folytat a kommunizmusért, mind abban a harcban, melyet a kapitalista országok dolgozói vívnak a tőke hatalma ellen.

Most valószínűleg az a sztálini terv, amelynek célkitűzése a szocialista társadalom felépítésének betetőzése és a fokozatos átmenet a szocializmusból a kommunizmusba. A szovjet emberek Lenin és Sztálin nagy pártjának vezetésével haladnak a kommunizmus magaslatai felé. Teljesen nyilvánvaló, hogy az ilyen történelmi jelentőségű ugrás csak a megfelelő feltételek és előfeltételek megteremtése esetén lehetséges.

Mennyiségi felhalmozódások nélkül nincs átmenet az új minőségbe — tanítja a marxista dialektika. Az a harc, melyet országunkban a kommunizmus diadaláért folytatunk, azt jelenti, hogy a szovjet társadalom életének valamennyi területén minden módon megszilárdítjuk a szocializmus alapjait és elveit, és hogy ezen az alapon sikerrel haladunk előre, a kommunizmus felső szakasza felé. A szocialista tulajdon két formájának megszilárdítása és fejlesztése által biztosítjuk az átmenetet a tulajdon egyetlen, kommunista formájához. A pénzrendszer és a kereskedelem megszilárdítása és fejlesztése által előkészítjük az átmenetet a pénz és a kereskedelem nélküli kommunista elosztásra. A formájában nemzeti és tartalmában szocialista kultúra fejlesztése a formájában és tartalmában egységes kommunista kultúrához vezet. A szocializmus alapelveinek: „mindenkitől képességei szerint — mindenkinek munkája szerint” megszilárdítása előkészíti az átmenet feltételeit a kommunizmus alapelveéhez: „mindenkitől képességei szerint — mindenkinek szükségletei szerint”. Amikor minden módon erősítjük a szovjet államot, megteremtjük a szükséges előfeltételeket ahhoz, hogy elhaljon, ha már megszűnnek a tőkés államok. Annak, hogy országunk a kommunizmus felső szakaszába lépjen, az a mellőzhetetlen feltétele, hogy sikerrel oldjuk meg a gazdasági fő feladatot — az egy lakosra számított ipari termelés tekintetében túlszárnyalni a vezető kapitalista országokat — és sikerrel oldjuk meg nagyfontosságú politikai feladatunkat

is — a dolgozók kommunista nevelését, a kapitalizmus csökevényeinek felszámolását a szovjet emberek tudatában.

Ebben áll a szovjet emberek számára Sztálin azon útmutatásának nagy jelentősége, hogy ne szaladjunk előre, de ne is maradjunk el, hogy az objektív lehetőségeket kapcsoljuk össze a tömegek és vezetőik energiájával.

A tőkés és gyarmati országok dolgozóinak harcában a mozgás két formájáról szóló marxista-leninista tanítás elméleti fegyvert jelent a kapitalista rabszolgaság ellen. Arra tanít ez, hogy elképzelhetetlen a kapitalista társadalom gyökeres átalakítása a régi gazdasági és politikai viszonyok szétzúzása nélkül. Amíg a dolgozó osztályok, elsősorban pedig a proletariátus, nem döntik meg a burzsoázia politikai uralmát, és nem veszik kezükbe a hatalmat, addig semmiféle részleges átalakítás sem vezet ahhoz, hogy a kapitalizmust a szocializmus váltsa fel. Napnál világosabban igazolja ezt a Szovjetunió és a népi demokratikus országok szocialista építésének gyakorlata.

A materialista dialektikának a mozgás két formájáról szóló tanítása egyúttal megjelöli a cél eléréséhez vezető igazi utakat és eszközöket. A két tábor — egyfelől a demokrácia és a szocializmus tábora, másfelől a reakció és az imperializmus tábora — között folyó éles harc jelen szakaszára nézve a marxista dialektikának a fejlődés két formájáról szóló tanításából az következik, hogy nem szabad a könnyen bekövetkező robbanás reményével áltatnunk magunkat, valamint az, hogy nem lehetséges a kapitalizmusból a szocializmusba békés átmenet. A kommunista és munkáspártoknak, a világ összes dolgozóinak az a feladatuk, hogy felhasználják a harc valamennyi formáját és módszerét, ne hanyagolják el a „hétköznapi” aprómunkát a dolgozó lakosság egyetlen rétege közt sem, mivel csakis az ilyen előkészítő munka vezet a diadal-

mas szocialista forradalomhoz. A békéért, a demokráciáért, a népek szuverenitásaért vívott harcnak a dolgozók legszélesebb körei szívügyévé kell válnia és azzá is válik. Csakis ily módon tudjuk megteremteni a szükséges előfeltételeket és feltételeket a kapitalizmussal megvívandó döntő ütközethez és a társadalomnak új, szocialista alapon való gyökeres, minőségi átalakításához.

TARTALOM

1. A fejlődés metafizikus és dialektikus felfogása	4
2. Minőség és mennyiség. Mérték	13
3 A mennyiségi változások átmenete minőségi változásokba — a természet és a társadalom fejlődéstörvénye	25
4. Evolúció és revolúció. Ugrás	34
5. A fejlődés, mint felfelé haladó mozgás	57
6. Mit jelent a proletariátus pártja számára a marxista dialektikus módszernek az a tétele, hogy a mennyiségi változások gyökeres, minőségi változásokba csapnak át?	67

HIBAIGAZÍTÓ

20. old. 1. bekezdés 13. sor tartalmának *helyett* tartamának.

Moroz

Felelős lektor: Székely Andorné.

A könyv szedését 1952 július 7-én kezdték meg. Megjelent augusztus 5-én, 4 000 példányban

Ez a könyv az MNOSZ 5601—50 Á és MNOSZ 5602—50 Á szabványok szerint készült.

4675. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértess Ferenc.

